

Євгенія КОНОНЕНКО

РОСІЙСЬКИЙ СЮЖЕТ

Євгенія КОНОНЕНКО

РОСІЙСЬКИЙ СЮЖЕТ

ББК 84 (4 Укр) 6-44

К-42

Євгенія Кононенко

РОСІЙСЬКИЙ СЮЖЕТ

Роман

Він молодий, розумний, добре освічений, має патріотичні почуття. Але в результаті непорозуміння змушений тікати з України. Бо він на рідній землі — зайва людина, «лишний человек».

Все в його житті чомусь складається за російським сценарієм.

То доки тяжітиме над українцями фатум «російського сюжету»?

Честь України, як завжди, рятує жінка...

Нова книга Євгенії Кононенко — про любов і про пошуки власної ідентичності, про призабуті обставини безтямного українського життя останніх років імперії та перших років незалежності і про можливість зустрічі серед Атлантики на протягах сьогоденного глобалізованого світу.

Усі права застережені. Жодну частину цього видання не можна перевидавати, перекладати, зберігати в пошукових системах або передавати у будь-якій формі та будь-яким засобом (електронним, механічним, фотокопіюванням або іншим) без попередньої письмової згоди на це ТОВ «Видавництво Кальварія».

ISBN 978-617-7192-05-2

© Євгенія Кононенко, текст, 2012

© «Видавництво Кальварія», 2014

Пам'яті моєї матері

Подруга його матері, Ірина Романівна, жила в дореволюційному будинку на Львівській площі, і її житло, коли він був дитиною, справляло на нього неймовірне враження. Венеціанські вікна, які виходили на стару частину міста, високі стелі, картини на стінах — усе це так відрізнялося від того, що він мав із батьками на Вітряних Горах. Кімната Ірини Романівни була не в ізолюванні, а в комунальній квартирі, і в ній, окрім вхідних дверей, були ще одні, завжди зачинені, перед якими стояла широка етажерка. Ті двері напевне вели в кімнату комунальних сусідів. Одначе він думав, що вони ведуть у якийсь інший світ. Коли вперше спитав Ірину Романівну, що буде, якщо їх відчинити, вона пошепки відповіла: якщо це зробити необережно, можна потривожити дуже могутніх чаклунів!

Відтоді, як він живе в Америці, та кімната іноді сниться йому, хоча свідомо він її ніколи не згадує. Сняться смугасті позолочені шпалери, високі вікна й дахи старих будинків за ними. І от він відсуває етажерку, відчиняє ті загадкові двері та опиняється в ретельно побіленій кімнаті сільського дому, де майже немає меблів, лише стіл із лавами посередині, які, наче у дзеркалі, відобра-

жаються на добре пофарбованій підлозі. Він робить крок по тій білій кімнаті й відчуває моторошний протяг. А на стіні похиле свічадо, в яке йому потрібно зазирнути. А Ірина Романівна кричить йому: Женю, ти куди? ану назад! Він прокидається з відчуттям великого смутку, що так і не побачив чогось надзвичайно важливого.

1. Пікнік посеред прерії

Ясного жовтневого дня п'ятеро осіб мляво жували просто неба на пагорбі посеред широкої рівнини американського Середнього Заходу. Вони сиділи на складаних стільцях навколо так само складаного столу перед пінопластовими тарілками та паперовими стаканчиками. Від'їхали на десяток кілометрів від університетського містечка, залишили машину біля дороги та облаштувалися тут, на пагорбі посеред прерії.

Товариство складалося з двох жінок, одну з яких можна було кваліфікувати як жінку трохи за сорок, другу — як жінку сильно за сорок, двох чоловіків таких самих вікових категорій та підлітка п'ятнадцяти років. Підліток на ймення Мирослав був сполучною ланкою цього товариства. Чоловік і жінка трохи за сорок були його давно розлученими батьками. Жінка й чоловік під п'ятдесят — відповідно, новим подружжям його батьків, з якими прагматичний хлопець був чи не в кращих стосунках, ніж із рідними батьками.

— Як добре, що ви з маман розлучилися і взяли нові шлюби, — сказав батькові синочок цього ранку, сідаючи в авто, коли татова дружина Дуня Гурман відпровадила їх до торговельного центру на закупи. — Як було би нецікаво всім разом жити з дідом і бабою на Пушкінській!

Помешкання покійного діда, професора Небувайка, на вулиці Пушкінській у Києві, досить велике не лише за радянськими, а й за пострадянськими мірками. У тих чотирьох великих кімнатах Мирослав після смерті діда живе вдвох із бабусею. І періодично навідується то в Камарг до мами з її Тьєрі, який має успішний ресторанный бізнес на півдні Франції, то сюди, до тата з Дунею Гурман, професором русистики в місцевому університеті. Зараз хлопець житиме у Сполучених Штатах цілий рік. Він уже почав навчання в місцевій школі, живе в домі батька й Дуні. А зараз до них у гості приїхала мама зі своїм Тьєрі. Звісно ж, ненадовго. Американські будинки мають по чотири спальні нагорі зовсім не для того, щоб у кожній з них хтось жив. Та й сам склад товариства: колишні подружжя, нові подружжя, навіть за умов культивованої коректності американського суспільства, не повинні тривалий період зосереджуватися під одним дахом.

Зрештою, що таке політична чи будь-яка ще коректність? Це зуміти змусити себе не кипіти, коли все в тобі кипить. Не можна сказати, що в цьому товаристві, яке щойно перестало жувати і мляво стежить за прудкими ластівками над прерією, цей виїзд на природу пробудив бурхливий вир приспаних пристрастей. Але давні іскорки все-таки, буває, спалахують і ледь тривожать. Єдиний, хто нічим не переймається, це Мирослав. Чи не тому, що він єдиний добре говорить усіма чотирма мовами цих людей, а інші знають щонайбільше три з половиною, як мама, що англійською говорить суттєво гірше, ніж французькою. Решта знає ще менше мов.

Попервах Дуня спробувала домовитися про спільну мову пікніка. Бо ж її чоловік, Євген Самарський, весь час перекидається українськими фразами зі своєю колишньою дружиною Ладвою Небувайко-Жіоно, яких Дуня не

розуміє, то ж щоразу опиняється у трохи неоднозначній ситуації. Дуню непокоїть саме це нерозуміння, а не те, що в її чоловіка з його колишньою дружиною збереглися залишки спільної мови. Не тільки в сенсі української, а в дещо ширшому сенсі.

Ладу Дуня величає Клавою, і навіть Клавочкою. І Клавдія Небувайко, яку в Україні всі називали винятково Лада, озивається на Дунину «Клаву». Коли це почув її син Мирослав, то зареготав: Клава! Клава! І тицяв у матір пальцем. Як він пояснив своїй маман, там, у Києві, сказати дівчині «ти Клава» — те саме, що сказати їй «ти дурна». Лада давно стала Клодін для свого Тьєрі, бо «Лядá» — то для нього автомобіль, а не жінка. І вона також довго сміялася разом зі своїм сином, а коли пересміялася, згадала, що в її шкільні роки аналогічну функцію в молодіжному «базарі» виконувала «Дуня».

— А моя мати постійно ставила платівку «Дуня-тонкопряха», поки не заїздила програвача, — сказав Євген.

— Пам'ятаємо і твою маму і той програвач, — зі світлою ностальгійною усмішкою зітхнула Лада. — До речі, ось хто підтримав би твою жону в її натхненній русофільї.

Це тепер у Лади світала ностальгійна усмішка. А свого часу вона казала його матері всілякі прикрі речі, мовляв, задовбала всіх її російська класика, і мати не мовчала у відповідь. То вони з Ладвою, щоби позбутися деструктивного спілкування, звели до мінімуму контакти з його батьками.

— У них із Дунею, як виявилось, зовсім різні погляди на російську літературу, — зітхнув Євген. — Доходило до конфліктів. Тому ми й не дуже переживали, коли мамі не дали трирічної візи, яку вона, попри все, після смерті батька отримати дуже хотіла.

— Так, це було би напевне можливо, якби ви спромоглися на дитину, — сказала Лада.

Стає трохи сумно. У Лади з Тьєрі дитина таки намічалася. Проживши разом кілька років, вони вирішили зміцнити свій союз, чекали донечку. Але потрапили в автокатастрофу на трасі біля Марселя. Це було п'ять років тому. Щоби підтримати їх, Євген з Дунею на декілька днів літали в Камарг. Посиділи біля їхніх лікарняних койок, доки ті лежали під крапельницями. І в літаку на зворотному шляху обговорили те, яке лихо спіткало їхніх французьких «родичів». А вони, Євген та Дуня, мабуть, вчинили мудро, що так і не запланували дитини. Зрештою в них у всіх є незапланований Мирослав, який потребує стільки турботи!

Дуню дивує те, що дзвінке ім'я хлопця, яке так добре звучить будь-якою мовою, чомусь не русифікується. Жоден герой російської класичної літератури, яку Дуня знає в усій її безмежній повноті, не має цього імені. Самого Мирослава це не турбує. На Росію він у своїх життєвих планах не ставить. А навіть якби й ставив, «скільки нас, нерусских, у России!», як натхненно декламувала його бабуся з боку батька вірші якогось маргінального радянського поета. А французький Мі-о-слав, та й американський Майрос, звучать прикольо. Він вдячний своєму дідові, небіжчику Василеві Тарасовичу, професорові Небувайку, який дав йому таке славне лунке ім'я. А також вдячний долі, що має і мачуху, й вітчима. Завдяки їм його життя суттєво цікавіше, ніж у тих, хто роками безвиїзно живе з нудними батьками все в тому самому набридлому житлі, яке сентиментально іменується «батьківським домом».

Отже, Дуня із притаманним науковцеві потягом до впорядкування сподівалася встановити спільну мову

пікніка, але з цього нічого не вийшло. Як варіанти пропонувалися англійська або російська. Тьєрі не знає російської, а англійською говорити не хоче. А з Тьєрі не можна не рахуватися, бо за більшість вечерь у рестораціях університетського містечка платить саме він. Лада не хоче говорити російською, хоча й озивається на Клаву. Мало того, Лада спитала, чому русофілка Дуня не говорить французькою, якою герої російської класики говорили краще, ніж, власне, російською. Дуня відповіла: *bien sûr*, я говорю французькою! Не ідеально, але пристойно. Але французькою не говорить Євген.

— Так і не вивчив? — перепитала Лада колишнього чоловіка.

— Не було мотивації. Хіба що ближче познайомитися із твоїм новим.

Євген як колишній ніцшеанець після англійської вчив німецьку, і вона йому добре йшла. А французької тільки й знав того, що вивчив від Лади, поки вони були разом.

Тож за столом продовжує панувати брак мовної згоди, що, одначе, не призводить до помітних конфліктів, лише до слабих спалахів далеких вогників. На кшталт тих, які осінніми вечорами блукають по темній прерії, щоби потім згаснути. Та все одно є щось таке, що не згасає ніколи. Хоч би як пишалися нові подружжя своїм умінням налагодити чудові стосунки з попередніми.

Тьєрі поклав руку Ладі на плече, а Євген руки на плече Дуні не поклав, і в очах Лади промайнув ледь помітний тріумф, який, мабуть, ніколи не зникає з очей колишніх дружин, коли їх бачать колишні чоловіки в товаристві нових. Та й без того зрозуміло, що в неї з Тьєрі все склалося значно душевніше, аніж у нього з Дунею. Але й Євген з Дунею налагодили цілком збалансоване співжиття, ніколи не конфліктують, ніколи не з'ясовують стосунків.

— Яка краса! — вигукує Дуня, дивлячись на дорогу, яка звивається посеред рівнини, й на ластівок над нею. — Скільки років дивлюся на цю дорогу і не можу надивитись!

Від початку їхніх стосунків Дуня і Євген часто бувають тут, на цьому пагорбі, де серед кущів і в жакливу літню спеку віє вітерець. Вже давно за кермом Євген, але маршрут не змінився. Дуня казала, що це місце нагадує їй російський степ, про який стільки читала, якого вона, до речі, ніколи не бачила, бо в Росії бувала тільки в Москві й Петербурзі. І починала ніби ненароком співати «Степь да степь кругом». Євген, так само ніби ненароком, починав співати «Серед степу широкого», хоча український речитатив набагато складніший за примітивну російську народну, і Дуня замовкала, і вже давно вона не співає «Степь да степь» на пагорбі посеред прерії. Хоча вони продовжують сюди приїздити й возять сюди своїх гостей.

А зараз Дуня сіла на свого улюбленого коника. Хоч би хто гостював у них, вона завжди починала розмову про свою монографію «Russian Sexuality», яку пише стільки років, скільки живе з Євгеном, вважаючи її головним сенсом свого життя. У Москві вже знають про цю ще не дописану книгу, бо Mrs Dounia Gourman-Samarsky, Midwest University, робила доповіді й на російських конференціях, презентуючи окремі розділи своєї праці. Російські колеги писали їй, що московський патріарх має намір піддати її монографію анафемі, чого щиро серда Дуня не розуміє. За що її проклинати? Невже за те, що вона зробила кілька доповідей у поважних університетах, переконливо доводячи, що лише російська література XIX століття може сказати про все, не сказавши нічого? За тими скупими деталями, якими ледь

окреслювали глибини проваль російські класики, Дуня робила несподівані висновки. І з науковою відвертістю акушера-гінеколога аналізує, як саме відбувалося падіння Анни Кареніної і як саме поміщик Тоцький розбещував юну Настасію Філіповну. А саме зараз Дуня Гурман працювала над тим, що ж робили в альтанці Марк Волохов з дівцею Вірою в романі Гончарова «Обрив».

— А те, в який спосіб москаль мав Катерину, твою жінку не цікавить? — спитала Лада.

— Ми не в Гарварді, — відповів Євген.

— А до чого тут Гарвард? — не зрозуміла Лада.

— Лише в Гарварді можна отримати фінансування під Катерину, — пояснив Євген.

Фразу *ми не в Гарварді* він чув на початку своїх стосунків з Дунею мало не тричі на добу. Якщо йому вже аж так хотілося розвивати саме українську гілку славістики, йому треба було заводити особисті контакти в Гарварді! Але ж і тут, у цьому університеті посеред прерії, де осінніми ночами блукають вогники минулого та блимають, як очі містичних койотів, для нього також відкриваються непогані можливості, казала Дуня, розчісуючи своє бурхливе руде волосся, яке дісталася їй чи то від ірландської мами, чи то від єврейського тата з родини вихідців з Білорусі.

Дуня не говорить українською, тож знову сталося те, чого вона боялася, і чому, власне, намагалася встановити спільну мову пікніка. Вона знову не зовсім правильно зрозуміла те, про що говорили Євген і Лада, і й невгазд підтвердила: так, вона робила доповідь у Гарварді про страдницькі інтимні стосунки Катерини Іванівни зі старим Мармеладовим, які їй відкрилися після енного прочитання великого роману великого російського письменника.

— Уявіть собі, Клаво, вони схвалили мій епроуч! — зелені очі Дуні засяяли, коли вона, професор провінційного університету, та ще й з Мідвесту, заговорила про свій успіх у Гарварді.

Під час інтелектуальної бесіди Лади, Дуні та Євгена Тьєрі некоректно нудився.

— Мадам Гурман, — сказав він з наголосом на останній склад. — Чи не час уже їхати на вечерю?

— О, ще тільки п'ята, — відповіла французькою Дуня. — А який француз вечеряє о п'ятій?

Тож Тьєрі підвівся, витяг із-за столу Мирослава й розпочав із ним уявну бійку. Хлопець після кількох ударів повалив вітчима на землю й переможно сів на нього, а Тьєрі одразу ж прикинувся мертвим. А Євген чомусь згадав, що коли він десь у такий спосіб вовтузився зі своїм батьком, нині небіжчиком, під час сімейних пікнічків у Пущі-Водиці під Києвом, мати завжди кричала на них, мовляв, чи вони здуріли, бо ж наїлися донесхочу, їжа попре назад. А Лада не звертає уваги на екзерсиси Тьєрі та Мирослава. А ще рідний батько хлопця відзначив, що в нього з сином давно вже втрачено той фізичний контакт, коли хлопець і дорослий чоловік із задоволенням штовхаються й борюкаються, й товчуть одне одного. А точніше, такого контакту в них із Мирославом ніколи й не було.

Втім, хоча він і не борюкається з Мирославом, як Тьєрі, але спілкується з сином рідною мовою, чим справджує свій батьківський обов'язок навіть через океан. Тим паче, як розповідав Мирослав, бабуся Ніна повністю деукраїнізувалася, перейшла на російську, мовляв, небіжчик Небувайко задовбав її своєю українською. Коли Євген жив у їхньому домі на Пушкінській, теща не видавалася «задовбаною», навпаки, в родинному колі сама потроху

довбала свого високопосадового мужа. На спосіб спілкування сина з бабою Ніною Євген впливу не мав. Тож принаймні вчив Мирослава не переходити на російську з мачухою, мовляв, вона і так майже досконало володіє російською, а син англійською ще ні. Отже, Мирослав, як і Євген, спілкується з Дунею лише англійською.

А от Лада таки заговорила з його нинішньою російською. Вона нібито захоплюється глибиною її досліджень, одначе насправді глузує з натхненної русистики, ставить їй знущальні питання, на які Дуня відповідає всерйоз.

— А як ви оцінюєте, Дуню, статеве життя Іллі Обломова?

— Я можу оцінювати його так, що воно було! Про це я також робила доповідь, — загорілися очі Дуні Гурман.

— І також у Гарварді?

— Ні, то було в Принстоні, теж дуже поважний університет!

— Тож ви, я бачу, копаєте дуже глибоко!

— Так! Sexuality визначає дуже багато! Мало не все! Old Russians знали це задовго до Фрейда! Але про це не можна говорити порнографічно! Бо тоді не буде глибини, навпаки, сама площинність! Російські класики це розуміли не гірше за французьких! А то й краще!

— А що ви могли би сказати, Дуню, про стосунки панночки й Хоми Брута?

— О, то ваші українські краї! Там усе трошки не так! Тут мені таки знадобиться допомога Євгенія.

— Отже, під Гоголя фінансування дають не лише в Гарварді? — вміло зімітувала жваве зацікавлення Лада.

— Ти й досі не працюєш? — перебиває він Ладу, бо йому набридли Ладині наїзди на простодушну Дуню. Чомусь усі вважають за потрібне кепкувати з його дружини, — і Лада, і Тьєрі, і Мирослав.

— Краще називай мене Травень, — сказав хлопець мачусі, коли та скоротила Майрос до Май, і Дуня знову не второпала, в чому полягає міжмовна гра слів. Хоча й знала напам'ять п'єсу Гоголя «Ревізор».

А Лада не працює! Не працює! Сидить удома! Вона маленька господиня великого будинку, і не більше! Вона завжди мріяла вийти заміж за француза, тому й не хотіла Мирослава, але зовсім не прагла тільки тим і клопотатися, що підбирати штори під шпалери! Хотіла викладати в університеті! Хотіла вивчити провансальську мову, якої ніхто не знає у Провансі! Всі її однокурсниці з факультету французької філології, які повиходили заміж за французів, давно розлучилися зі своїми. І повітягали з України до Франції своїх попередніх. Звичайно, якщо ті вивчили французьку мову. А в мене все ось так сталося! Так-так, увесь фемінізм моєї молодості пішов у таку саму дупу, як і твоя любов до України!

— Як наша любов...

2. Найкращі роки життя...

Визнати ті кілька років його життя на зламі вісімдесятих і дев'яностих найкращими роками життя означало би погодитися з тим, що нічого кращого в його житті більше не буде. А цього не хотілось.

Коли ж його життя почало втрачати риси справжності? Тоді, коли він утратив Ладу? Чи тоді, коли втратив Україну? А втім, чи втратив? У сучасному глобалізованому світі вітчизни не втрачають. Її інтегрують у всесвітню глобальність. Іноді він зустрічав на міжнародних конгресах своїх давніх знайомих. Деякі з них приїздили з доповідями від України, деякі вже давно числилися за іншими державами.

А поки там що, роки летіли, як навіжені. Кажуть, емігрувати — це заново народитись. Скільки років йому як американцеві? Трохи менше, ніж Мирославу. А що попереду? Круїз на Галапагоські острови, куди вони збираються з Дунею на різдвяні канікули? Конференція на Азорських, куди його запросили перекладати, трохи перед тим? У минулому ті часи, коли передчуття майбутніх поїздок викликало в нього неймовірно сильні почуття на межі космічного дрожу. Його українські знайомі, яких він зустрічав по світу (напевне, й на Азорах зустріне

когось), ще й досі втрачають розум від далеких доріг. Дороги ніби продовжують життя, яке минає, незалежно від його якості. *Вот и жизнь пройдет, как прошли Азорские острова*, — писав для нього незабутній, а загалом напівзабутий російський радянський поет, якого дуже полюбляла його мати, певне, й досі полюбляє.

Радянський період російської літератури — то не парафія Дуні. Дуня переймалася російською прозою XIX ст. А гучно цитувати російських поетів, щоб аж шибки дзенькали — то з репертуару його матері. Він уже більше п'яти років не бачив її, вчительки російської літератури в київській школі, нині пенсіонерки, якій він передає через банк деякі гроші. І більше двадцяти років не бере її до уваги, вирішуючи сам, як йому бути в цьому житті. Але рядки з російських поетів, що їх вона натхненно вигукувала, коментуючи ними все, що відбувалось у світі або в їхній родині, й досі гудуть в його голові, доречно й недоречно виринаючи з каламуті минулого.

— *Я Русь в тебя вкачала, как насосом!* — гучно цитувала мати неоднозначну Марину Цветаєву, тицяючи пальцем в сина, і щось у тому таки було.

Віддалитися від Росії, яку в нього *вкачала, как насосом* його мати, та й не лише мати, а все радянське буття, йому допомогла Україна, яка ввійшла в його життя, як баламутна кохана жінка, з якою, може, й не одружишся, проте будеш сходитися й розлучатися до смерті. Своєї чи її. Так сталося, що в студентські роки, які традиційно вважаються найкращими, в нього не було ні добрих друзів, ні доброї дівчини. Всі гострі відчуття молодих років прийшли до нього трохи згодом, коли почав валитися й розвалився Радянський Союз. У рік закінчення університету він випадково потрапив на вечірку в домі знайомих — і несподівано ввійшов у світ повноцінного

буття. Там були хлопці, з якими можна було говорити до ранку і прощатися з почуттям, що так і не наговорилися. Там були гарні дівчата, які не рвалися заміж. Принаймні за першого-ліпшого, як його однокурсниці. І з ними також можна було говорити до ранку, іноді навіть забуваючи, які вони гарні. А втім, з ними можна було поєднувати і те, і те. Він лишився на ніч з дівчиною після найпершої вечірки, і то був початок його національної ініціації. Від тої ночі українська стала для нього мовою кохання. То була не Лада. Дівчина подякувала йому за спільну радість і сказала, що завжди буде з приємністю згадувати ту ніч. Вони й надалі бачились. Повторення не було, бо ж не завжди складається. Але іноді вони обмінювалися жагучими поглядами й лукавими усмішками. Якби таке сталося з котроюсь із його однокурсниць, буквально наступного дня почалися б істерики: немає місячних, і тепер її приб'ють батьки, якщо, звісно, вона не вийде заміж.

Подібні товариства розумних хлопців і модерних дівчат, модерних хлопців і розумних дівчат створювалися й розпадалися в багатомільйонному Києві не одне, і не лише в часи розвалу Союзу, і не лише на ґрунті української мови та українських ідей. Але він потрапив саме до них, і його там прийняли. Чи не вперше українська стала для нього мовою спілкування, а не мовою школи, театральної вистави чи поезії, і це було класно. Можливо, це й відповідало духові часу, бо саме тоді заговорили вголос про те, що в складі СРСР Україна чахла, хиріла, кволіла й ставала дедалі більш непотрібною самим українцям. А зовсім не «розквітала і зоріла», як заповідливо співали добре оплачувані українські радянські поети. Ті самі поети вже починали складати патосні вірші про зміни в суспільстві. Для нього особисто в тому,

як він прийняв нові ідеї, не було ніякої кон'юнктури. В українському світі він насправду почав відчувати той несподіваний внутрішній лад і ту волю до життя, яких раніше не знав.

Віддавна він писав вірші, не вважаючи себе поетом. Перші рядки в його житті склалися російською. Українською римовані рядки склалися легше, співучіше, з більшим сенсом. Він і зараз іноді може несподівано згадати котрийсь із тих рядків, записаних на задній сторінці блокнота з адресами й телефонами. Він міг наспівати будь-яку мелодію й не сфальшивити, хоча сильного голосу Бог і не дав. Але співати хором, коли голоси друзів могутньо підсилюють твій власний — то було неймовірне почуття. І досі його вуха бережуть те, як ті пісні звучали більше двадцяти років тому.

Його нові друзі не тільки невимушено говорили українською, а й весело іронізували на предмет власного українства. Для жодного з них українська у вузькому сенсі рідною мовою не була, всі свого часу у відповідному віці залопотали російською. Інша справа, українська стала мовою їхнього нового народження, мовою цікавішого, повнішого буття, втаємниченого мовою добірного товариства. Так, їх таких у столиці України було дуже мало, навіть на хвилі нетривалого патріотичного піднесення тих літ. Але вони не були ізгоями, паріями. Навпаки, вони були якоюсь особливою шляхтою. Хоча й не переймалися своїм біологічним походженням. Вони легко говорили про своїх російських або єврейських дідусів та бабусь, і про батьків — київських міщан-притосованців або радянських кар'єристів. Він уперше звернув увагу на Ладу, коли та розкуто розповідала про свого батька, завідувача кафедри наукового комунізму, який до того на поважному рівні завідував радянською ідеологією.

У нас ті батьки, яких дав Бог, і інших не буде. А нам творити своє власне життя.

Тепер він цілком усвідомлює, що і в його друзів тих літ були свої заборонені зони, те, про що вони не хотіли, та й не могли говорити навіть із найближчими друзями. Але в ті роки саме вони відкрили йому ті сторони життя, до яких за Союзу він не мав доступу. Говорили вони не лише на національні теми, то було б нецікаво. Але говорили про все українською, і йому тоді здавалося, що російською він не знайшов би тих сенсів, які відкривалися йому тоді.

Він почав щоразу звертати увагу, коли в київському російському мовному вирі тролейбусів, гучних вулиць, кав'ярень починала звучати українська. Він завжди чув, хто це. Ось комічна суміш української та російської. Інтонація мови українська, але лексика... — вони у своєму товаристві знущально копіюють цей суржик, породження несвідомих малограмотних українських ротів. А ці дівчата з села говорять по-українськи несподівано добре. Значить, вони з такої місцевості, де по селах суржик ще не вкоренився. Для них українська — насправду рідна мова. Але вони не усвідомлюють своєї доброї української, скоро вивчатися по-міському, можливо, навіть без сільського акценту. А це галичанин зі своїми характерними словами та інтонаціями. Він також розмовляє своєю рідною мовою. А той, його співрозмовник, загалом російськомовний, це одразу чутно, але в розмові з «западенцем» намагається показати, що він, якщо треба, запросто перейде на українську. А сам весь час затинається, робить кумедні помилки. А це раптом заговорив радянський кадр. Говорить по-українськи гучно, розкотисто й до огиди правильно, але за якимись невловимим ознаками чутно: то мертва мова

Радянської України. До речі, так розмовляв професор Небувайко. А коли українська звучить без сільських чи галицьких інтонацій, без київських недолугостей чи дурного радянського патосу, то це означало, що десь поряд заговорив хтось зі своїх.

Згодом його зв'язки з українськими колами стали менш романтичними, проте прагматичнішими й міцнішими. Його українські друзі стали пропонувати йому десь виступити, кудись написати статтю, і це в нього виходило. Він навчився говорити на круглих столах і на радіо. А також засвоїв особливості приватного спілкування з російськими шовіністами різної міри біснуватості.

— Абсолютно згоден із вами, — відповідав він напівінтелігентному русофілу на другому поверсі магазину «Мистецтво» на Хрещатику, який нарікав на засилля українськості в київській неповторності. — Достоевського почитати на дають! Врубали свою «Червону калину» саме на тому місці, коли Рогожин дарує сережки Настасьє Філіповне. А ви часто перечитуєте «Ідіота»? Ото ж бо й воно! Ви «Ідіота» не перечитуєте, а клятві націоналісти свою «Кайдашеву сім'ю» знають напам'ять!

Русофіл, який збирався подискутувати на тему української штучності й безперспективності, відчував, що його надурили: український націоналіст виявився неформатним. Тож принциповий русофіл тікав від улюбленої книжкової полиці, не отримавши кайфу від спілкування з ідейним супротивником.

— І як це в тебе виходить? — захоплено вигукувала Лада.

— Та що вже тут казати! Сам не відрізнити старушки Ларіної від старушки процентниці, але стоїть в обороні матушки Росії!

Також, покрутившись кілька років у колах модерних і постмодерних націоналістів, він навчився тримати

оборону й на протилежному фронті, в дискусіях з радикальними патріотами, які невідомо звідки в такій кількості заповнили український культурний простір.

— Ви хочете Україну журавлиних ключів і чистих рос? Україну біологічно цнотливих дівчат і молодниць в очіпках? Хочете патріархально-домодерне утворення в центрі Європи?

— А це єдиний спосіб врятувати українську неповторність! Поїдьте на село! Лише там добре звучить рідна мова! Ви коли-небудь були в простому українському селі? Пили криничну воду? Їли домашній хліб?

— Не їв, але бачив на селі черги за привозним хлібом, — видавав він враження своїх друзів за свої. — І знаю, як сільська молодь рветься до міст і хоче говорити російською, щоб ніхто не здогадався про їхнє сільське походження!

— І все одно сільські дівчата найкращі! І ми не хочемо ваших занадто розумних і занадто досвідчених феміністок у чорних колготках на українській землі! І ми їх бойкотуватимемо!

— Та що ви таке кажете! А я бачив, як в редакції одної поважної газети ви дарували шоколяду пані якщо не в чорних колготах, то в дуже тісних джинсах!

— Молодий чоловіче! — поважний патріот міняв тон з менторського на поблажливий, — та що ви таке кажете! Нашу розмову може почути моя дружина! Ви опускаєте громадянську дискусію до приватного, можна навіть сказати, обивательського рівня!

— Тобто ви бойкотуватимете паній в чорних колготках лише на громадянському, а не на обивательському рівні?

— Не чіпляйтесь до слів! — патріот вимовляв безпорадну фразу переможеного в дискусії. — І майте на увазі, що розмовляєте не з обивателем, а з поважною людиною, яка чимало зробила для України!

А от з київськими обивателями він ніколи не говоритиме українською! Дехто з їхніх говорять українською з усіма, змушуючи співрозмовників натужно підбирати українські слова. Очевидно, то найліпша стратегія особистісної мовної політики. Але в нього так не вийшло, і він підвів під це свою ідеологію: він не сипле бісер перед свинями, рішуче переходить з ними на російську, навіть якщо вони ліплять якісь недолугі українські *мовоутворення*. Українська, і саме в тому варіанті, яким говорить його товариство, це мова духовної аристократії, недосяжна для міщухів-плебеїв. Навіть якщо вони вважають себе патріотами. Хай спершу заговорять не по-київськи, а таки українською, і тоді він відповідатиме їм українською!

Тому він так і не заговорив «рідною мовою» з тими, хто знав його як чемного київського хлопчика, який українською розмовляє лише на заняттях в школі, бо ж зрозуміло, що його, хлопчика з учительської родини, віддали саме до українсько-англійської школи, де традиційно менше дітей із нещасливих родин. І вчителькою української мови й літератури від четвертого по одинадцятий клас в нього була подруга його матері Неоніла Микитівна Бовдур. То була типовий український радянський педагог, із протокольним фейсом і відданістю партії та уряду в очах. Вона завзято муштрувала своїх учнів, змушуючи за кожен усний русизм переписувати кілька сторінок з повісті Івана Франка «Борислав сміється», а за письмовий у творі чи переказі — мити підлогу в кабінеті української мови. І чинила вона так не для того, щоби виховувати українців у зросійщеному соціумі, а для того, щоб дати відсіч українським буржуазним націоналістам: ось як говорять українською радянські школярі, якщо їм дати відповідну команду!

Мати переходила з нею на кумедну українську, роблячи неприпустимі помилки, до яких Неоніла Микитівна ставала несподівано поблажливою. Мати Євгена була натхненною вчителькою російської мови й літератури. Але його мати — то окрема пісня.

О, ті політизовані сварки в родині і в колах друзів та знайомих! Скільки людей посварилося, аж не хотіли бачити одне одного після доморослих дискусій! І, водночас, скількох тягло продовжувати ті агресивні діалоги, кидаючи впертим співрозмовникам своє бачення майбутнього й минулого України та Росії. Такі нескінченні діалоги вели його батьки.

— Так, я за незалежність України! — вигукувала мати. — Я проти Сталіна! Я проти таборів! Я проти Соловків! Але я ЗА російську літературу! Як можна бути проти неї? У жодного народу немає такої! Як можна порівнювати Пушкіна і Нечуя-Левицького!? Зрозуміло, дівчатам Євгеній Онегін подобається незрівнянно більше, ніж Микола Джеря!

— Хоча чесного роботящого парубка типу Миколи Джері дівчині зустріти значно краще, ніж цього твого Онегіна, — відповідав батько, вчитель праці в маминій школі.

— Про це ми зараз не говоримо, — ухилялася від такого повороту дискусії мати. — Іудушка Головльов — то теж не дай Боже зустріти! Але ж який персонаж! Який монстр! Я й досі тремчу, коли перечитую, як він наливав водочки Аненьці!

— А Вій! Чим тобі не монстр?

— Ну то ж Гоголь! І ваш і наш!

— Що значить «ваш»? Ти вже й українкою себе пере-стаєш уважати через Іудушку Головльова?

— Я — українка, яка любить російську літературу! Бо російську літературу любить увесь світ!

— Ти перебільшуєш. Її і в Росії вже не дуже люблять, — і батько починав вкотре переповідати матері кілька років тому прочитану статтю про те, що московські школярі не відрізняють Андрія Болконського від Євгенія Онегіна.

— Тим паче ми тут повинні не забувати російську класику! Будемо знати її краще за них! На зло всім програмам з іноземної літератури! Це ж ким треба бути! Тургенєва замінити Селінджером!

— І правильно зробили, що замінили! Годі з мене тургенєвської дівушки вдома, — батько обнімав матір і валив її на диван, а та починала радісно реготати, мовляв, у них з батьком неантагоністичні суперечки. З батьками було нецікаво. З ними навіть сперечатися не хотілось. А мати патосно вигукувала, за своєю звичкою, тицяючи в сина пальцем:

— То я! Я віддала тебе до української школи! То ми з Неонілою Микитівною зробили тебе собі на голову щирим українцем! А ти ніколи спасибі не скажеш!

Від дитинства він не любив свого імені. В усіх дитячих колективах траплялась бодай одна дівчинка Женя, з якою його чогось плутали, дарма що в нього було відмінюване прізвище, яке, на відміну від питомих українських, мало закінчення однозначного чоловічого роду. Згодом він не раз пояснював, що прізвище «Самарський» утворилось не від російського міста на Волзі, а від української річки, притоки Дніпра. А ім'я, яке його мати дала йому на честь героя російської класики, по-українськи вдало скорочувалось і ставало маскуліннішим. То був іще один козир на користь його українського навернення.

...Співали хором лише наприкінці вісімдесятих. Він ніколи не забуде, як вони співали просто в метро національний гімн, який тоді ще національним гімном не був. Їх було душ двадцять, десь порівну хлопців і

дівчат. Він обнімав дівчину за плечі, то була не Лада, але все одно класна дівчина. Зараз вона живе в Чикаго. Вони іноді бачаться. Якось вони з нею пригадували, як люди в метро озиралися на них, одні з осудом, інші із захопленням, других було більше, а дехто пристав до них і заспівав з ними разом. Тоді ще було невідомо, як і куди повернеться історія.

— Соловки за нами плачуть, — сказав один з їхніх, коли вони втомилися співати. І після тих слів виник новий приплив сил, і вони заспівали знову котрусь із тих українських пісень, які співаються самі, які не можна зупинити, які зупиняють лише кулі!..

На початку дев'яностих вже не співалось. Тоді вже було зрозуміло, що історія не вернеться назад, до заборони нинішнього національного гімну. Але прийшли злидні. Елементарні злидні спершу у вигляді порожніх магазинів, а потім прилавки досить швидко наповнилися, але грошей, які вдавалося десь добути, вистачало хіба на тиждень скромного життя, а жити до нової подачки треба було місяць. Потім перестали виплачувати й те. Несподівано відкрився сенс ключового рядка молитви «Отче наш»: *Хліб наш насущний дай нам сьогодні*. Не тоді, коли щось заплатять в дохлій установі, де ще не поміняли серпа і молота на тризуб, не тоді, коли заплатять за переклад для приватного замовника, не тоді, коли продасться каблучка Ладиної бабусі (завелика для Ладиного пальчика), а сьогодні! сьогодні!

Але він мав товариство добрих друзів, які допомагали своїм отримати замовлення на переклад чи на статтю для гонорарного часопису, надіслати тези на конференцію з добрим фінансуванням, могли підказати, як подати на грант у приватний фонд чи на стипендію в закордонний університет. Тож вони з Ладкою весело

виживали в ті часи, коли потрапити на фуршет означало, що Наш Отець почув молитву й послав сьогодні хліб насущний. Коли на гонорар за виступ на конференції, який складав кумедні для світової практики п'ятдесят доларів, можна було пристойно жити місяць удвох. Коли на привезені з поїздки за кордон гроші можна було купити те, на що вдома здохнеш, а не заробиш. Або можна було тримати привезені гроші у схованці, й знати: навіть якщо не платитимуть найближчі півроку, — з голоду не помремо. А далі щось буде. Так, мільйони співгромадян не мали доступу до тих конференцій, до тих поїздок і навіть до тих фуршетів, але він у часи всіх гіперінфляцій і багаторічних заборгованостей із заробітної платні počував себе набагато краще, ніж у часи нудної радянської стабільності. Лада іноді їздила до Франції, він до Америки. Вони вилітали з блискучих заморських аеропортів і сідали в брудному заплъованому Борисполі і цілувалися після розлуки, та їхали до Києва крізь чорну ніч у підозрілих автах, обнімаючись на задньому сидінні, з тихим реготом прикладаючи руку до інтимних місць, де зберігалася привезена зелена готівка.

І все було чудово, поки Лада не завагітніла. Він не чекав, що та подія викличе в неї такий напад гніву. Вона кричала, ридала, вживала нецензурні слова. Одного разу він уже бачив Ладу такою розбурханою. Це було напередодні того, як вони почали жити разом. Тоді він серйозно зустрічався з Ладюю та зі ще однією дівчиною, тою, яку обнімав у метро, коли хором співали майбутній національний гімн. Ту дівчину звали Галя. Він трохи заплутався, котра йому подобається більше, а втім, у тому, щоби жити паралельно з двома, також був свій шарм. Але з обома вже розпочиналися розмови, що варто було б наразі оселитися разом, а далі буде видно, а тут уже

шарм губився. У Лади була хата на Пушкінській, а Галя наймала готельку на Виноградарі та була би рада ділити з хлопцем ціну оренди. Він тоді вже ночував в обох, і в обох на полиці у ванні стояла його зубна щітка.

І одного дня Лада, яка не додзвонилася йому додому на Вітряні Гори, не полінувалася вранці поїхати на Виноградар і ввірватись у наймане житло Галі, з якою вони були подруги, мало того, колеги по жіночих студіях. Зчинилася бійка, дівчата качалися по підлозі, де за якусь хвилю почали з'являтися криваві плями й пасма волосся. Він намагався розняти озвірілих дівчат, але обидві відштовхували його, мовляв, не лізь не у свої справи. По кількох днях після тої колоритної сварки він переїхав до Лади. А Галя невдовзі вирушила до Америки.

Коли Лада завагітніла, її агресія вже спрямувалася проти нього. Вона дряпала йому обличчя, поривалася схопити за волосся, він ледь стримував її руки.

— Ну, зрештою тобі вже двадцять вісім років, чом би й ні? — несміливо казав він.

— А давай так, — ти ходитимеш із пузом замість мене!

— Але ж це неможливо! Я зароблятиму гроші!

— Які ви, чоловіки, хитрі! Ніби ти підеш на будівництво чи мотатимешся за товаром, щоб продавати тут! Ти робитимеш за гроші те, що любиш! Писатимеш свої статті, виступатимеш на конференціях, організуватимеш літні школи. А я ходитиму з пузом! А потім положи! А потім пхати цицьку!

— Але ж одна дитина... колись усе одно треба... ти ж сама казала...

— І саме тоді, коли в мене наклъовується класне стажування по жіночих студіях! Народжувати вміє кожна жлобиха! А ти спробуй написати проект так, щоби тебе відібрали із сотні!

— Я не лише спробував, а й написав! І мені сказали, що в мене добрі шанси отримати річну стипендію в Штатах!

— І ти туди зібрався без мене?

— Якщо ми нарешті укладемо шлюб, то можна й з тобою...

Він так і не знає, чому жоден лікар тоді не взявся зробити Ладі аборт. І її вагітність стала грубою реальністю, а не туманною ймовірністю. Позитивно її сприйняв лише дід Василь. А баба Ніна підтримувала дочку, мовляв, і вона сама колись народила Ладу і зав'язала собі світ, і досі ніяк не розв'яжеться. А ще їй накидають онука, якого вона ніяк не готова пригорнути до своїх грудей.

Нормальне життя скінчилося. Тепер кожен день був жахом. Мадам Небувайко могла вдертися до спальні майбутніх батьків із запитанням, чи вони вже домовилися про переїзд до батьків Євгена. Нехай ті виходять на пенсію та бавлять малого. А в них з Василем Тарасовичем немає ні найменшої можливості цим займатися. Вони потримали молодих певний час, а тепер черга іншої половини. Євген не впізнавав донедавна толерантної тещі, яка ніколи не втручалася в буття Євгена й Лади, чому сприяли велика площа і зручне планування квартири на Пушкінській. Його батькам у двокімнатній бетонці на околиці зберігати толерантність було би суттєво важче.

Євген починав всерйоз обдумувати варіант втечі до батьків, звісно ж, без Лади й дитини. Годі з нього цих скандалів. Він не для того одружувався, щоб йому робили дірку в голові. Зрештою, вони з Ладю не одружені офіційно, що, до речі, згодом вельми полегшить життя їм обом. А поки допоміг випадок. Він побачив Ладу в кав'ярні на Хрещатику з якимось чоловіком. Як з'ясувалося згодом, то був Тьєрі. Євген з Ладю жили не в тому світі, коли чоловік влаштовує бешкет, якщо

побачить дружину в кав'ярні з якимось мужичком. Але проживши кілька місяців на Пушкінській в атмосфері щоденних бешкетів, він по-міщанськи поставив під сумнів власне батьківство, гримнув дверима, кинув ключа й повернувся в дім батьків. І мимоволі подякував феміністичній орієнтації Лади, яка ніколи не хотіла мати спільної родинної каси, тож він забрав з собою свої зелені, привезені з поїздок до Америки.

Батьки аж ніяк не зраділи його поверненню. Їм дуже сподобалося жити у двокімнатній квартирі вдвох. В першу ж ніч вдома він прокинувся від їхнього невдоволеного шепоту: тихіше, він, здається, не спить! Мовляв, скінчився їхній медовий місяць. Вранці вони почали соромити сина:

— Негідник! Утік від вагітної дружини!

Тоді він сказав, що приведе вагітну дружину сюди. Це вмить знизило родинницький патос батьків, пробудило в них розуміння ситуації сина. І вони, на відміну від нього, прийняли ситуацію «не наша дитина!» не як гіпотезу, а як доведений факт.

— Чого ми маємо виходити на пенсію та світу не бачити, панькатися з дитиною, яку твоя безпутна Лада прижила невідомо від кого?

— Ось вони, донечки партійних начальників! Треба було шукати скромнішу дівчину!

— Так, ми завжди тобі це казали!

Євгена повідомили про народження Мирослава. Він прийшов у той дім, три хвилини потримав на руках немовля, яке мало чим відрізнялося від тих, які потроху почали з'являтися в його ровесників. А потім баба Ніна вихопила малого й винесла. А Лада поставила поряд з ним велику сумку з книгами, які вважалися його, чому він непристойно зрадів.

Дід Василь дав хлопчикові ім'я Мирослав, аби той приніс у родину мир і славу. Євген, який так і не уклав з Ладюю законного шлюбу, підписав необхідні папери, визнав дитину, дав хлопцеві своє прізвище, і в українській документації з'явився Мирослав Євгенович Самарський.

Але в дім до Небувайків Євген Самарський не повернувся. Певне, якби він доклав деяких зусиль і кинувся ревно бавити малого, його б допустили знову на Пушкінську. Але сидіти з немовлям йому не хотілося так само, як і Ладі. Тим більше в нього на руках був козир, хоча й фальшивий: сумніви у батьківстві. Насправді він у своєму батьківстві не сумнівався та міг навіть з точністю до тижня сказати, коли це сталося. До Франції Лада їздила за півроку до того, де й познайомилася з Тьєрі. Але повернулася в обійми до Євгена. Можливо, з Тьєрі в неї щось тоді й було. Але до народження Мирослава француз не мав жодної причетності.

Тьєрі з Ладюю почали листуватися, він писав їй на Головпошту, до запитання. То був листовний флірт. Лада ще нічого не вирішила, бо все мала вирішити її поїздка на феміністичну літню школу до Бельгії, куди приїхав би Тьєрі. Лада тоді пишалася, що не брала гроші в Тьєрі, який запрошував її до себе, пропонував оплатити дорогу. Ні, вона незалежна жінка, їздить до Європи якщо не за свої кровні, то на гроші організацій, а не на гроші чоловіків. І тут раптом ця вагітність і рішення Євгена їхати до Америки на рік. Та тут будь-яка сучасна жінка сказиться і приб'є чоловіка, який має нахабство так поводитися! Геть розгублена, вона замовила телефонну розмову з Тьєрі з тої ж таки Головпошти. І він приїхав, і заспокоїв її, і сказав, щоб головне було добре їй. А він нікуди не подінеться. Йому все одно ще треба розлучатися. А в нього, на відміну від Лади, шлюб був законний.

А потім, коли в них із Тьєрі все остаточно склалося, дід Василь сказав, що не віддасть їм Мирослава. Нехай вони собі плодять францужат, а Мирослав залишиться українцем. Вони з бабою Ніною ще молоді, і рости́тимуть сина, якого Ніна полінувалася народити після Лади.

— Тато стількох свідомих українців зробив інформаторами, що, згідно з теорією Ганді, відчував себе зобов'язаним виростити бодай одного в іншій атмосфері.

— Все було аж так серйозно?

— Ще й як — і Лада назвала ім'я одного з їхніх спільних друзів, а коли Євген висловив великий подив, сказала, що добре знала того хлопця ще до великих змін. Але то вже зовсім інша історія, переповідати яку в Україні ще час не настав.

— Але ж ти завжди любила батька, — сказав Євген, який добре пам'ятав, як Лада сідала батькові на коліна, обнімала його за шию й занурювала пальці в його чуприну.

— І зараз люблю, і сумую за ним, — відповіла Лада.

— Більше, ніж за малим?

— А ти, за ким більше сумуєш у своїй Америці? За своїм сином чи за своїм батьком? — спитала Лада у відповідь.

Ця розмова відбувалася в домі Тьєрі в Камарґу, де святкувалося п'ятиріччя Мирослава. Тоді Євген побачив свого сина вдруге. Милого щокатого карапузика привезла до мами з французьким вітчимом баба Ніна, знову молодява, елегантна й привітна, яка залишила свою маску мегери вдома, на Пушкінській, в глибині котроїсь зі своїх шаф від радянського меблевого гарнітура. Дід Василь зостався вдома стерегти хату. Його Євген більше не бачив.

Євген приїхав із Дунею. Йому вже тоді дали посвідку на проживання в Америці, тож він міг подорожувати по світу. Всі раділи, все владналося, все було добре. Маленький Мирослав декламував віршики і французькою, і англійською, і українською, викликаючи слиняве замилування кожного з присутніх. Тьєрі сказав Євгенові англійською, що його дім від кінця XVII ст. ще не знав такої теплої вечірки. До речі, він ще тоді не відсудив остаточно цей дім у своєї екс-дружини, попередниці Лади, тож існувала ймовірність його продажу. Але згодом попередній дружині Тьєрі відійшло щось інше, а Лада стала законною господинею унікального взірця архітектури часів бароко.

І в Євгена все владналось. Або майже все. Не зовсім так, як він хотів, але владналось. Він, на відміну від Лади, хоч і любляв їздити за кордон, та емігрувати ніколи не мріяв. Але доля вирішила так, і тут нічого не змінити. Навіть якби виявив утричі сильнішу волю до життя.

А тоді, в рік народження сина, для Євгена таки настала темна смуга життя. Не було грошей: заощадження повільно танули, і життя не обіцяло їхнього поповнення. Не було жінки: з Ладвою все скінчилось, інші дівчата відпали вже давно, нові не траплялись. Не було навіть, де жити: батьки продовжували сприймати його повернення додому як прикре непорозуміння, то ж зайняти своє спальне місце він міг лише тоді, якщо звечора був удома. Якщо ж повертався пізно, то доводилося зганяти з дивана, якого він вважав своїм, чи батька, чи матір. Єдиним зв'язком із колишнім повноцінним буттям стало для нього очікування річної стипендії в Америці. Але поки йому ще нічого не повідомляли. А в Києві хутко зростали ціни на нерухомість, тож було невідомо, чи зможе він купити собі окреме житло на

привезені з Америки гроші, навіть якщо й пощастить отримати ту стипендію.

І тут несподівано виник із небуття дядько найчесніших правил. Або, згідно з класичним перекладом невмирущого російського роману у віршах, *дядько чесний без догани*.

3. Дядько чесний без догани

Почитай ось цього листа, — сказала мати і простягла конверта.

— Почитай, що генерал пише, — сказав батько.

То був лист від матиного старшого брата, полковника чи підполковника, який задовго до розвалу Союзу вийшов у відставку і купив будинок у якомусь селі, де живе й досі. Євген ледь пам'ятав, як цей дядько гостював у їхньому домі дуже давно, не залишивши ніяких вражень. Хіба що Євгена поклали спати на диванчику на кухні, а його кімнату відвели гостеві. А втім, ні, він, здається, навіть не ночував у них, просто прийшов у гості, зупинявся десь в іншому місці. А також впродовж багатьох років до їхньої поштової скриньки кладуть вітальні листівки від нього і до сімейних свят, і до колишніх радянських.

— А генерал цього разу привітав тебе із днем народження? — спитав батько матір. У батьків із тим дядьком щось було пов'язано, а в нього — абсолютно нічого. І ось тепер йому пропонують прочитати листа від того чоловіка. Себто від «генерала».

— Читай, читай, — каже батько.

Дорогі мої рідні!

Роки йдуть і здоров'я не приносять, тільки навпаки. Вчора перед першою літньою грозою мені було настільки зле, що гадав, отримаєте листа, написаного чужим почерком. Але в нас тут є молодий, але дуже добрий лікар Володя, то він мене повернув із того світу. Тож пишу я вам сам. Ви добре знаєте, що моя дружина померла, коли ще я служив. Дітей Бог не дав. Вдруге я не одружився, хоча й претенденток було багато, бо я маю великий будинок. Більший у нашому селі — тільки в голови колгоспу. Я навіть тепер можу одружитися з будь-якою вдовичкою з нашого села, але якщо не зробив цього п'ятнадцять років тому, то тепер вже не зроблю напевне. У привітанні до травневих свят ви приписали, що Євгеній розлучився й повернувся до вас. То, може, він би приїхав, допоміг мені в останні місяці мого життя? А я відписав би йому свій будинок. По закону він його не успадкує, бо він мені вважається далеким родичем. А по заповіту отримає все. Мій дім, куди ви жодного разу не приїхали погостювати, кам'яний, просторий. Меблі, щоправда, старі, і підлога дуже рипить. Але дім міцний, дах не тече, горище велике, є дуже добрий льох. На території ще є дві комори.

Хоча, звичайно, я не знаю, може, в Євгенія нема можливості їхати до мене, бо в нього робота. Напишіть, як Євгеній не приїде, то я шукатиму інші можливості.

— А туалет в цьому великому домі є? — спитав Євген.

— Поки літо! Це не так і важливо!

— А до зими він не дотягне!

— А може, і є той туалет! Здається, він казав, що є.

— Сауна принаймні є! Він мені колись казав: приїзди, підемо в сауну! — пригадав батько.

— Сауна, здається, робиться в окремому приміщенні, — Євген згадав Літню школу громадянського само-

врядування, що її фінансував Державний департамент Сполучених Штатів, яка базувалася в санаторії КПРС під Києвом, де була сауна в окремому будиночку. Добрі були часи!

— У будь-якому випадку їдь! Якщо армійський чоловік написав такого довжелезного листа, це означає, що йому таки зле!

— І без туалету цей дім можна буде продати!

— Їдь, поки добра погода! — виспівувала мати.

— Їдь, бо раптом вріже дуба! І дім залишиться колгоспу! — тягнув другу партію батько.

— Вам аби вигнати мене з моєї койки! — кричав він батькам.

— Повертайся на койку в дім тещі!

— Гуляй з дітям!

— Купай його!

— Мінняй пелюшки!

— Тепер уже памперси! — відгавкувався Євген.

— Тим паче! Вертайся до дитини!

— Там твоє місце!

— Ти ж його визнав! Значить, добре знаєш, що воно твоє!

— То чого ж ти сидиш тут, подалі від дитини?

— І батькам голову морочиш?

— Ми тебе ростили, не кидали ні тещам, ні свекрухам!

— А ти нам спокою не даєш на старості літ!

— А як не хочеш глядіти дитини, то їдь на село.

— Тебе все одно в Києві нічого не тримає, цілими днями сидиш у кав'ярні на Хрещатику!

Те, що його безцінні батьки, які дуже рідко вибиралися в київське середмістя, знали, що він подовгу сидить на високому стільці біля вікна в кав'ярні, яка мала неофіційну назву «Труба», зрідка піднімаючи очі від якоїсь

книги, свідчило про те, що Київ є велике село. Справді, треба звідсіля тікати! Але ж не на село врешті-решт!..

У Києві Євгена насправду вже нічого не тримало. Він продовжував числитися в не функціональній установі, куди працівники ходили лише по заробітну платню. Але платити перестали, тож і ходити туди сенсу взагалі не було. А також після розриву з Ладою йому перестало щастити на підробітки, які сипалися були на нього в кількості, більшій, ніж він міг охопити, іноді доводилося ділитися ще з кимось. Певне, більшість роботодавців шукали його за телефоном на Пушкінській. Він непогано робив те, що йому замовляли, але для того не був потрібен унікальний дар. Тож навряд чи замовники шукали б його під землею. Ймовірніше, шукали іншого виконавця.

Та й шляхетне українське товариство потроху реорганізувалося. Ніхто ні з ким не сварився, але в усіх з'явилися справи, важливіші за спільне проведення часу. Хтось знайшов місце інтенсивно заробляти гроші, хтось поїхав за кордон, хтось осів у родині. Мабуть, тої весни тільки в нього знову з'явився той резерв вільної енергії, коли хочеться відвідувати збіговиська, але вже не від надміру молодих сил, а тому що нема куди подітися.

Євген не сподівався отримати спадок від чесного дядька без догани. Загальною темою обговорення в колі їхніх знайомих була одна дівчина, яка взялася доглядати свою самотню вчительку за успадкування її помешкання. Вчителька не вмирала вже три роки, тільки пила кров зі своєї доглядачки, мовляв, та їй зовсім не приділяє уваги, лише чекає її смерті. Отож, нещасна сиділка («сидуха», як жартома охрестили її) вже думає, чи не розірвати їй угоди.

Але Євген таки зібрався на село. Зрештою, чому би ні на що не розраховуючи, не прогулятися за місто в добру погоду? Він був на свинофермі в Америці, куди їх возили на екскурсію, бо спонсором програми «Журналісти громадянського суспільства» виступав саме відомий у тих краях свинар. То чому б не навідатися в українське село, де Євген Самарський ще ніколи не бував? Адже там — *джерело української мови й духовності* — звісно ж, ці слова він вимовив про себе з іронічною інтонацією, але інших, які означали би щось подібне, він не знайшов, та й не шукав.

Дядько написав, що до села треба їхати електричкою від Києва дві години. Зійти на станції Ірівка—Кобівка. А потім пішки до Ірівки п'ять кілометрів. Можливо, хтось по дорозі підвезе на возі.

Євген вирушив у дорогу без речей. Якщо все саме так, як пише дядько чесний без догани, то вернеться додому за валізою. Той дядько з російської класики дав дуба ще до того, як спадкоємець доїхав. Але спадок молодий гульвіса отримав. А йому ще для цього треба буде *засвідчити пошану*. І скільки місяців треба буде її засвідчувати? До осені? До зими? Чи, як їхня знайома *сидуха*, невідомо скільки?

Він зійшов з електрички на потрібній станції. Вкинув до урни на платформі газету «Пан+Пані», яку невідомо для чого купив у каліки в потязі. Разом з ним на платформу вийшла жінка з двома великими кошиками, зв'язаними якоюсь скрученою старою хусткою. Тільки-но він подумав, що треба допомогти жінці підняти її тягар, як вона вправно перекинула кошики через плече, один за спиною, другий спереду, й хутко рушила до розбитих сходинок, які вели від платформи до ледь помітної стежини серед трав. Зусібіч розстилися кві-

тучі поля, десь на обрії темніли якісь смуги, певне, там був ліс. Ніяких будівель ні ліворуч, ні праворуч від колії не було, тож напис ІРІВКА КОБІВКА на платформі, від якого відпали дві останні літери, являв декорацію до постанови п'єси абсурду.

Жінка з двома кошиками рухалася швидко, вона от-от зникне серед трав. Більш нікого на платформі не було. Її треба було якось затримати, розпитати, де ж та Ірівка, бо більше не буде кого. Наступний потяг прибуде сюди за три години. На Євгена накопало відчуття вселенської загубленості на порожній станції посеред безкрайної квітучої рівнини — колись один патріот-традиціоналіст старшого віку з відчуттям зверхності пояснював йому, що поле, степ, луки, луг — то абсолютно різні речі, щоб їх добрий українець не має плутати.

— Прерія, пампаси, савана, — продовжив він той семантичний ряд.

А тепер він стоїть невідомо де і не знає, куди йти. Не вертатися ж додому, тоді краще було зовсім не їхати. Та поки він дивиться на металеву дошку з розкладом руху поїздів, пописану непристойними словами, жінка з кошиками зникне, а інша напевне не прийде. Отож треба її наздогнати.

— Пані! Я прошу вибачення!

Жінка йшла собі, не реагуючи на його крики. Очевидно, вона сама ніяк не ідентифікувала себе з «пані». Щось не давало йому звернутися до неї по-київському: «Женщино!» Нараз згадав звертання з якоїсь вистави:

— Жінко добра! Зачекайте!

Жінка обернулася:

— Що тобі, синку?

— А як до Ірівки дістатися?

— Ось ця стежка приведе прямо в Ірівку. Але ти, синку, нею не ходи, бо там дуже росяно. Пройди туди, до того стовпа, бачиш? Там дорога на Ірівку. Ото нею і йди. Коли дійдеш до великого дуба, там повернеш ліворуч. То там уже буде в кого спитати.

Він ступив кілька кроків по стежці, бо не хотів втрачати єдину людину зі свого поля зору. Але його ноги враз стали мокрими, ніби він довго блукав під дощем. І він вирішив, що застереження, мовляв, нею не ходи, бо дуже росяно, має сенс. Тож він вернувся й пішов так, як сказала жінка. Дійшов до стовпа і побачив широкий запилений шлях, який пролягав перпендикулярно до колії. Дивні закони цієї сільської оптики. Якщо дивитись прямо цим шляхом, то можна бачити будиночки з білої цегли з фарбованими дерев'яними верандами, яких зовсім не було видно зі стежини.

— Я в селі, я вперше у житті в українському селі, — міркував він, ідучи тим шляхом.

Тут уже траплялися люди. По дорозі його зрідка обганяли велосипедисти, а ось нізвідки виник віз, запряжений рудим конем із чорним хвостом. Жодної машини, подумав він. Велосипедисти швидко зникали, а віз довго тягнеться врівень із ним.

— Я на Ірівку правильно йду? — спитав він діда на возі.

— Як не боїшся замазати штани, то сідай, — сказав дід.

По дорозі дід розповідав, що до Ірівки трохи вбік, він сам їде в Кобівку, але від Кобівки до Ірівки як палицею докинути. Цю думку дід висловив кілька разів. Євген лише кивав.

Біля великого дуба він захотів зійти, але дід сказав, що йому на той бік Ірівки, який ближче до поля, тож йому буде зручно через Кобівку. Коли він спитав, звідки дід знає, куди йому, той відповів:

— Тобі ж до генерала!

Він і досі не знає, з яких носіїв той дід на возі зчитував інформацію. Одначе зчитав він її правильно.

— Може, тобі він і полковник, а нам генерал! — сказав дід, невдовзі зупиняючи коня, щоб Євген міг спокійно злізти з воза. — А тепер бачиш оті три берези? Там відразу за ними поворот до генерала.

Тільки-но він дійшов до трьох беріз, як жінка у сліпучо-білій хустці також виникла нізвідки й гукнула йому:

— Вам сюди! Генерал чекає на вас!

Він перестав дивуватися сільському радію. Але поки він ішов від трьох беріз до будинку з сірої цегли, на який йому вказала жінка в білій хустці, то думав: ось вона, Україна. Тут завжди говорили українською. І тоді, коли я вчився в українській школі, а поза школою говорив російською, як всі, і коли російською вчився у вищому навчальному закладі, і коли заговорив українською в часи великих змін. А тут завжди була українська мовна стихія, без самоусвідомлення, без національних ідей, без патріотизму. Ті, хто їхали звідси в міста, ті переходили на російську, потерпаючи від тісноти брудних гуртожитків, від дурної дорожнечі найманих квартир, а не від потреби забути рідну мову. А ті, хто лишилися тут, невимушено вживають ті слова, заради яких я, буває, довго порпаюсь у словниках.

Перше, що подумалося перед тим будинком: справді генеральський. Одноповерховий, але високий. Крутий дах, у кімнатах напевне високі стелі, он які великі вікна, і високо над землею. Євген зрозумів деталі з листа генерала: добрий фундамент, добре горище. Над будинком синіло літнє небо й несамовито кружляли ластівки, сяючи білими черевцями. Над одним із вікон генеральського дому було ластів'яче гніздечко, з якого визирало кілька величезних дзьобиків.

— А вчора одне ластовенятко випало з гнізда, — впіймала його погляд жінка на порозі генералової садиби, яка знов-таки виникла поряд ізвідки.

— Ви заходьте, він чекає на вас, — продовжувала жінка. — Вхід із протилежного боку. Обійдіть дім і заходьте. У дверях туга клямка, то ви її добряче натисніть.

Клямка й справді була тугенькою. І підлога в генеральському домі насправду сильно рипіла — Євген уже подумки називав свого родича не дядьком чесним без догани а, як усі в цьому селі, генералом. Боже мій, після великої кухні одна порожня кімната, за нею друга, і лише в третій у шкіряному кріслі з дерев'яними підлокітниками біля столу сидить старий чоловік.

Генерал розмовляв російською. Мало того, він, як і його сестра, себто Євгенова мати, розмовляв рядками з російської класики. Щоправда, до сестриці йому було далеко, бо окрім дуже банальних місць, він нічого не знав. З безсмертного пушкінського твору, що його мати знала напам'ять чи не весь, він знав лише перші чотири рядка про дядьку найчесніших правил, який змусив уважать себя.

— А ты меня уважаешь, Женя? — і генерал скуто засміявся сміхом хворого після інсульту.

Євген знизав плечима.

— У мене немає підстав не шанувати вас.

— Але й шанувати також нема підстав.

— Я практикую презумпцію поваги.

— А ти, я бачу, розумний.

Вони розмовляли російською. І того дня, і в подальші дні. Хоч односельчанкам генерал завжди відповідав українською. В Іривці говорили доброю українською, суржик звучав лише тоді, коли вимовлялися геть чужі для сільського побуту слова. І генерал також перейняв

від сільчан добру українську. Але з племінником, якого, очевидно, вважав представником свого світу, розмовляв російською. То виходило само собою, за тим не було ніяких свідомих настанов. Євген не спитав генерала, чому він став у селі двомовним, чому повністю не перейшов на українську, якою тут спілкуються всі навкруги. Але спитав, як сталося так, що обрав після відставки саме цей дім у селі.

— Бо то була єдина можливість жити у великому домі. У місті мені давали однокімнатну квартиру. В доброму будинку, всередині обласного центра, але тільки однокімнатну. Моя дружина померла від раку за два роки до моєї відставки. То я винний, змусив її колись зробити аборт, бо ми на початку моєї служби жили в жахливих умовах. Гадав, що все потім налагодиться, будуть діти. Але на те не вийшло, і вона потім усе життя хворіла. Іншим жінкам сходить, а їй не зійшло. А я мав думку ще раз одружитися, зробити жінку щасливою, привести принцесу до великого дому. В нашому полку був лейтенант із цього села, він сюди іноді приїздить, уже майор. Він розповів мені про цей дім. Я його купував у сільради, а не в людей. Мені дозволили, тоді на все треба було брати дозвіл. А от одружитися не вийшло. Не склалося. За своєю дружиною я рік упадав, поки вона стала зі мною зустрічатися. А тут усі сільські вдовички почали самі носити мені яблука, мед, молоко, кидалися копати мені город, поки він у мене був, прибирати в домі, трусити килимки. І не лише вдовички, а й навіть дівчата. Я кілька років працював військовим керівником у тутешній школі. Тут є добрі дівчата. То я їх усіх заповідаю тобі. Твоя мати писала мені, що ти був одружений з дочкою радянської шишки.

— І навіть народилася дитина.

- Але ж дитина не твоя.
- Мати, я бачу, багато всього вам писала.
- Лише два-три рядки після привітання до Дня перемоги...

Євгенові сподобалося в домі генерала. Він оселився у другому крилі. Його спальня була далеко від спальні дядька чесного без догани, від нього ніяк не вимагалось поправляти хворому вночі подушки.

Євген ненадовго з'їздив додому по речі. Привіз купу книжок. Деякі з них дарувала йому старша мадам Небувайко. Він із радістю взяв з собою сумку з книгами, що їх повернула йому Лада, коли він приходив подивитися на малого. Там був навіть знаменитий двотомник Ніцше в чорній обкладинці, виданий за перебудови. Але раніше в нього не було часу уважно читати ті книжки. Щоправда, він навчився у своїх статтях вправно наводити цитати з них, глибоко не поринаючи в безсмертні тексти. А тепер він уже передчував, як сидітиме у своїй кімнаті за письмовим столом біля зеленої лампи та уважно читатиме, скажімо, Френсіса Бекона. Або Ніцше, так, саме Ніцше, «Народження трагедії з духу музики»! Для сприйняття його несамовитих думок потрібне справжнє усамітнення, яке він нарешті матиме. І вчитиме далі німецьку! І це добре! Темні смуги життя мають більше великого сенсу і дають значно більші плоди, ніж світлі!

Євген ненадовго повернувся до Києва. Спакував речі й книжки, забрав у матері CD-програвач, привезений їй з Америки, — вона все одно слухала свої хрипучі платівки. І вирушив назад, до Ірівки. Він домовився заздалегідь, що на станції з ранкової електрички його зустрине дід із підводою, щоб відвезти в генеральський дім. Дід не підвів, чекав на нього біля платформи. Допоміг закинути його сумки на воза і вйокнув на коня.

Я, наче той Пушкін, їду в барський будинок з повним возом книжок, думав Євген.

На подвір'ї генеральського дому стояла старезна «Волга» з металевим оленем на капоті — давній символ колись недосяжного для багатьох радянського добробуту. Машина була на ходу. Одного дня Євген із генералом сіли до тої «Волги» й поїхали в районний центр.

— Вам можна сідати за кермо? — збентежено спитав Євген.

— Хай тільки якийсь міліціонер спробує зупинити генеральську машину! — відповів дядько. — Ми не виїздитимемо на трасу, а по цих дорогах свої можуть їздити і п'яними, і голими, і без номерів.

В районі вони справили нотаріальне дійство, і Євген отримав гербовий папірець про право на спадок.

— Я й не знаю, як дякувати вам, — пролопотав Євген на зворотному шляху, бо треба було щось сказати. — Шкода, що батьки жодного разу не приїздили до вас.

— Тепер ти перший жених на всю Ірівку, — сміявся генерал. — Але побачиш, що я залишаю тобі не просто великий будинок, я залишаю тобі все село.

Генерал таки виявився направду дядьком чесним без догани. Йому стало зле наступного ж дня після поїздки в район. Прибіг Володя, лікар із місцевої амбулаторії, не відходив від генерала кілька годин, поки Євген сидів у північному крилі за столом біля скляної зеленої лампи, яку забрав до себе з генеральського столу. А потім Володя урочисто покликав його. Євгенові стало моторошно, і не тільки від факту смерті, а й від того, ніби він їхав сюди по спадок. За кілька тижнів він навіть прив'язався до генерала, пройнявся сумною історією його життя. І відчув великий сум, коли Володя завів його до генералової спальні, щоб саме Євген, згідно з якимось місце-

вим законом, склав дядькові руки на грудях. *Освячений віками звичай, і смерті вирок таємничий...* Євген сів на стілець біля ліжка мертвого дядька, а Володя пішов до вітальні заповнювати папери, які засвідчували смерть генерала. Була четверта ранку, ранній літній світанок. За вікнами дедалі гучніше чулися голоси сільських жінок, які невідомо звідки вже все знали.

Всі сільчани визнали Євгена єдиним законним спадкоємцем генеральського дому. І він сумно й довго плентався першим, як найближчий родич, за похоронною фурую на сільський цвинтар, а за ним ішло все село.

Але не все було так просто. Під час поминального обіду з'ясувалося, що генерал таки був одружений вдруге. І не був розлучений. Його друга дружина, молоденька бібліотекарка з райцентру, недовго прожила в його домі. Вона втекла ще за Союзу, прихопивши золоті прикраси першої дружини, небіжчиці, та кілька сотень радянської готівки, яку генерал, на її прохання, зняв із книжки, мовляв, треба допомогти її мамі. За незалежності ця дрібна аферистка жодного разу не з'являлася. Коли занадто довго й занадто прискіпливо вибираєш, то неодмінно обереш щось не те, як і сталося з генералом. Тож, як офіційно повідомив Євгенові нотаріус, він буде змушений після смерті генерала чекати ще півроку, перш ніж зможе вступити у спадок. Якщо та пройдисвітка не з'явиться за ці півроку, він зможе вступити у спадок будинком і розпоряджатися ним, як йому заманеться. Якщо вона з'явиться, то для неї теж не все буде так просто. Але вона зможе подати в суд і, якщо знайде пристойного адвоката, ймовірно, відсудить частину будинку. Але ніхто не брався розшукувати генеральську дружину, нині вдову.

— Московка! — казали про неї жінки на поминках. — Її прислали в наш район із Саратовської області!

— Що це? — подумав Євген. — Своєрідний патріотизм? Чи примітивне почуття іншого?

Батьки не приїхали на похорон, хоча він надіслав їм телеграму з місцевого поштового відділення, яке відкрили спеціально для нього, бо генерал помер на вихідні. Після похорону Євген поїхав додому, щоб привезти батьків на дев'ять днів. Батько й мати довго радилися, чи їхати їм. Незручно їхати на поминки, якщо жодного разу не приїздили за життя, сказав батько. Мати довго вагалася, але також вирішила не їхати.

А потім вивалила на підлогу купу старих фотографій і відшукала кілька знімків свого старшого брата. Згадала, як семирічною дівчинкою пишалася, коли її один чи два рази забрав зі школи старший брат-курсант. Знайшла весільну світлину покійного генерала. Його молода дружина була напрочуд гарною. А може, то просто вдала давня світлина? Мати сказала, що згадуватиме брата вдома, а не в товаристві не знайомих їй селянок. А Євгенові дозволяє сказати ніби матері стало зле, їй насправду так важко дихати! Тож він розповідав своїм новим сусідкам, як тяжко хворіє його мати, як батько не може відійти від неї, й жінки співчутливо зітхали.

У домі небіжчика-дядька Євген знайшов таку саму світлину, яку йому показувала мати, а також багато інших. На відміну від матері, в архіві генерала панував військовий порядок. Усі світлини в альбомах, у строго хронологічному порядку, дати позначено олівцем. Генералова перша дружина була дуже гарна й на інших світлинах, там, де вона старша. Євген скористався своїм правом спадкоємця й поставив на стіл у своєму крилі світлину тої давно померлої жінки. А от світлину бібліотекарки з району в генераловому архіві не було. Кілька днів Євген поринав у чуже життя, розбираючи старі па-

пери й речі. Він поступово входив у якийсь інший вимір, в якому ніколи не жив, і неймовірна тиша дядькового, тепер уже, власне, його будинку з високими стелями й рипучою підлогою сприяла якимось дивовижним станам, яких він досі не знав.

Але житейські турботи постійно виводили його з тих дивовижних станів. Євген спустився в льох — не той, який був поряд з домом, де було повно старої майже не пророслої картоплі, а в той, що під будинком. Там також був військовий порядок. Пляшки з алкоголем стояли рядами на стелажах, як солдати в шеренгах. Здебільшого то був коньяк ще радянського розливу. Також там стояли незліченні банки з консервованими огірками, помідорами, грибами, різноманітними салатами й томатними заправками. Навряд чи генерал сам закручував ті літрові й трилітрові слоїки. Найімовірніше, їх йому влітку і восени носили жінки з села.

Всі шухляди письмового столу генерала були заповнені зошитами з його записами. Генерал намагався усвідомити своє життя, він ретельно записував події, які мали сенс передовсім для нього самого. І чи не головна, можливо, не усвідомлена самим генералом причина заповісти будинок племінникові з вищою освітою, полягала в тому, щоби хтось прочитав дядькові записки і знайшов спосіб зробити їх чиїмось надбанням, бодай своїм. Щоби стільки років писані папери не пішли в грубку, бо в Іривці, де взимку палять дровами, шлях паперів у вогонь був природним, як прихід весни після зими. Євген вирішив одного дня заглибитися в цей архів. А може, він щось у ньому знайде. Але відклав цю клопітку роботу до кращих часів.

А поки там що, він поклав на стіл у північному крилі двотомник Ніцше, «Безсмертя» Мілана Кундери, дво-

томник Френсіса Бекона і кілька номерів журналу «Сучасність». А також двомовне видання «Євгенія Онегіна» в оригіналі та українському перекладі, яке за десять купонів купив у якоїсь бабусі на Сінному ринку. Заклав у програвач диск із увертюрою до «Егмонта». Під Бетховена читати неможливо. Під Вівальді чи під Моцарта можна і читати, і писати, і їсти, хоча це також великі композитори. Але вони не такі ревниві, їм можна не віддаватися повністю, а Бетховен був чи не перший, хто цього не дозволив. Якщо під Бетховена їсти, неодмінно знудить. Зате під Бетховена, як і під інших великих німців, можна успішно виконувати фізичну роботу: прибирати в хаті, рухати меблі, що він і робить зараз, поки звучить «Егмонт». Євген вирішив занотувати це своє невеличке «коломузичне» відкриття, але він зробить це іншим разом.

4. Село, де нудьгував Євгеній

Уселі Євген не нудьгував.

Він не жив життям селянина. Не копався на городі, не косив сіна, не переймався кормом для курок, качок та індиків, не доїв корови й не стояв у черзі за хлібом, та, однак, мав у своєму домі і городину, і хліб, і до хліба. Тож його життя цілком можна було кваліфікувати як життя пана в маєтку. Проте він не насолоджувався тим, як складалося його життя в дядьковому домі. Зранку йому приносили молоко, якого він не пив, і навіть «наше, домашнє, тільки видоїла, це ж не те, що у вас у місті!» викликало в нього могутній блювотний рефлекс. То він віддавав те молоко іншій жінці, яка приносила йому овочі, а одного разу принесла курку. В «овочевої» жінки корови не було, і вона була рада тому натуральному обміну. Але та, що носила молоко, довідалась про його долю й відреагувала на це якось дивно. Замість того, щоб перестати носити свій на разі непотрібний продукт, вона в черговий свій візит налила великого кухля з літрової банки й сказала Євгенові:

— Ото зараз вип'єте це прямо при мені! Крутите носом, бо ніколи не пили домашнього молока!

Довелося щось плести про діатез від молока в дитинстві, який у дорослому віці трансформувався у ще

якусь напасть. Тож молоко — ну ніяк! Його мама колись купувала для нього парне молоко в селянки, але йому стало ще гірше, ніж від магазинного!

— Ви ж голодуєте в місті! Вам же не платять! Тож радійте, що ви в селі, що тут про вас піклуються! — захищала свої позиції, як Євген назвав її подумки, Та, що носить молоко.

— Бідні люди в місті, — підтримувала її інша його постачальниця, Жінка овочева, — купують те, що в нас валяється під ногами.

— Мало того, витрачають на це більш ніж три чверті свого доходу, — підтримував Євген їхню селянську гординю. — Але ж навіщо ви несете мені цю капусту й моркву! Ви ж їх можете продати на базарі!

— Я краще закопаю їх у землю, ніж продам за ті сто тисяч, які мені дають у місті! — обурювалась Жінка овочева.

Тоді були в ходу сотні тисяч та мільйони. Євген гайнув з України ще до гривень. Гривні ввели вже не при ньому. Тривалий час він навіть і не бачив української грошової одиниці, якою так пишалися деякі патріоти.

А тоді в селі ті сотні тисяч купонів витрачалися досить економно. У дядька в погребі було чимало старої картоплі, яку незадовго до його приїзду сусідки перебрали й поскладали в сухі ящики. Тож йому було що варити або смажити на обід до вересня, поки не викопають нової. Також були дядькові закрутки з підвалу. А плюс салати зі свіжої капусти, голівки якої, всі в крапельках роси, також несли йому жінки. Проте йому вартувало великих зусиль, іноді просто надлюдських, не пустити їх кришити йому салати прямо в нього на кухні.

Ті жінки не давали йому жити. Вони змінювали одна одну, аж прізвиськ на всіх бракувало, входили в його

дім, не стукаючи, несли капусту і моркву, сало і яйця, коров'яче й козине молоко, наче на олтар якомусь поганському богові, ролі якого він виконувати не хотів. Дядько чесний без догани залишив йому тяжкий спадок і, до речі, чесно попередив про це.

Жінки розповідали йому, що цього року не буде помідорів, але огірків та кабачків буде достатньо. Що в директорки школи нутрія перегризла дротики клітки і втекла, а в завучки здохли два кролики, тож невідомо, чи вистачить тепер їй на кожушанку. А вже ж домовилася була із кожухарем. Розповідали, що голова колгоспу дав команду всім учителькам Іривської середньої школи прополоти по двадцять рядків буряків, мотивувавши це тим, що як їм щось треба, то вони по допомозу йдуть до колгоспу. Євгенових жінок, більшість з яких саме були вчительками, обурило рішення колгоспного керівництва, мовляв, як їхні діти підрастають, воно їх веде не до колгоспу, а до школи. А також жінки розповідали, що нова вчителька іноземної мови, ота, що на поминках намагалася сісти поряд із вами, по праву руку, пам'ятаєте, Женю?..

— Поряд зі мною сиділа якась балакуча жіночка із пишним сивим волоссям...

— То директорка нашої школи Ганна Петрівна, як, ви ще й досі не знаєте, Женю!

— Каюсь! Каюсь!

— ...А ота, нова англійка, ота, така сексуальна, яка прямо на поминки приперлася з декольте, то вона їздила вчора аж у Київ, робила аборт! То Ганна Петрівна тепер не знає, як її далі тримати на роботі в школі!

— А Ганна Петрівна ніколи не робила абортів?

— Побійтеся Бога, Женю! Ганна Петрівна заміжня! В неї чоловік інспектор ДАІ! В неї два сини, старшого на

осінь будуть женити! А ця Анжела... як її... Валеріївна тільки перший рік у нас! І що тепер буде? Якщо їй відмовити, то де знайти іншого викладача англійської мови?

Якби іривчанки просто переповідали йому сільські новини, це ще можна було б якось перетравити. Але вони хотіли ще вищої платні за свої дари. Вони хотіли знати кожен його крок, принаймні в межах генеральського дому, який, згідно з якимись химерними настановами, вважали своїм спільним добром.

— Як вам спалося цієї ночі? Я вас питаю, ви мене чуєте, як спалося вам?

Він мав щось промугикати, інакше іривчанка повторювала своє запитання знову й знову. А у відповідь на його «так, щось кепсько спалося, грім гримів, а дощ так і не пішов», розповідала, що вона також спала недобре, а під ранок заснула, і снилося їй весілля в генеральському домі, і стола накрито просто на дворі, хоча небіжчик спиляв усі столи й лавки і навіть стовпчики повикопував, а над молодими кружляють чорні птахи, але не круки, а якісь такі великі, великі, як орли!.. Очі в оповідачки робилися великими і круглими, в голосі звучали нотки кінематографічного «хорору».

Одного разу йому принесла кошика перших яблук зовсім молоденька дівчина. Вона вразила його не так красою, хоча, звісно ж, була гарненька, як якоюсь наївною безпосередністю на межі з кретинізмом. Та дитина, на відміну від іривчанських молодниць, товклася на кухні. Старші жінки, ті хутко минали кухню, потім вітальню, перлися в кабінет і в спальню, а якщо його не було в дядьковому південному крилі, йшли шукати в північне. А дівчинка тупцювала, чекаючи, поки він вийде, тримаючи двома руками досить важкий кошик.

— Я тебе слухаю, панночко, — сказав він.

Дівчина простягла йому кошика з яблуками, він подякував за черговий дар. Дівчина спитала, чи можна подивитись, як у нього в домі. Він провів з нею коротку екскурсію генеральським домом, і вона питала, скільки квадратних метрів має та чи та кімната, зазначила, що в домі дві грубки, пошкодувала, що туалет хоч і є в домі, але не працює. А щоб запрацювала каналізація — то треба кликати майстра, звичайний сільський хлоп не полагодить. І заплатити треба буде чимало.

На нижній полиці буфета стояла велика супниця від англійського сервізу, який дядькові подарували, коли він ішов у відставку. Саме в цю посудину, в яку, певне, ніхто ніколи не наливав ніякого супу, Євген поклав принесені дівчиною яблука. Йому ще ніколи не траплялися ранні яблука, які були би такими запашними й солодкими.

Вечорами до нього іноді приходив Володя, єдиний з іривчан, кому він був радий. Вони сідали за круглий стіл, він відчиняв скляні дверцята буфета, діставав кришталеві чарки й котрийсь із дядькових коньяків. Він відчував до Володі якусь фізіологічну симпатію. Йому подобалося дивитись на молоде обличчя лікаря, слухати його мову, хоча Володя рідко висловлював якісь оригінальні ідеї. Одного разу Євген спробував заговорити з ним на національну тему і не знайшов відгуку:

— То що, як мене покличуть до Тихоновича, не дай Боже, звичайно, то мені йому не надавати допомоги? — Тихоновичем був якийсь росіянин, який перебрався в їхнє село, бо одружився з місцевою, і був «харошим человеком».

— Та ні, я зовсім не про це, — відзначив Євген національну незрілість Володі, проте не перестав симпатизувати йому.

Володя прийшов того ж вечора, коли вранці була дівчина.

— У них якась мічурінська яблуня, така одна на село, — підтвердив Володя, котрий звідкись знав, яка саме дівчина заходила до нього.

— Послухай, а чому вони їдять яблука ще за місяць до Спасу? — раптом виявив знання сільської обрядовості Євген.

— Та хто ті правила тепер знає! Коли церкву святого Пантелеймона тут відкрили, ті вчительки не знали, якою рукою хреститися! Моя мама їм показувала, бо вона ніколи не була партійною. А ці яблука треба з'їдати якомога швидше, бо трохи полежать, і стануть такими ж кислими, як усі інші. Це, можна сказати, язичеська яблуня. Вони знають це й роздають їх усім поспіль, — розсміявся Володя. А також він розповів, що знання локальної містики дуже допомагає йому в його нелегкій роботі сільського лікаря. А це містичне знання зберігалося в Іривці, та в сусідній Кобівці ще за старої влади, бо те, кому яблука дарувати і як покійникові руки складати, і багато ще чого, на відміну від церкви, стара влада не забороняла. Місцевих забобонів дотримувалися й самі сільські комуністи.

— Ти п'єш коньяк чарками, а не самогон склянками, Володю...

— Та я можу і самогон, як наллють... Все залежить від того, що п'ють інші.

— А що тобі більше подобається?

— Про це й твій дядько-небіжчик питав. Якщо сидиш із кимось удвох, то краще з коньячком. Якщо багато людей п'ють і гуляють, то краще самогон.

Того дня — він подумки назвав його днем липневих яблук — Євген щиро висловив Володі своє захоплення його тактовністю. Мовляв, він не лізе не в свої справи, переступить поріг дому лише тоді, коли йому раді. Євген

ніколи не забуде, як одного дня він напружено вчитувався у несамовиті рядки «Антихриста», і Володя відчув нетутешній стан нового господаря дому, сказав, що зайде іншим разом. Це так відрізняється від поведінки жінок, які не дають йому спокою щоранку. Володя засоромився і, на відміну від дівчини вранці, почервонів.

— Та тут усі чоловіки такі, — сказав молодий лікар, — а жінки бойові.

Тоді Євген детальніше розповів Володі про ранкові набіги іривчанок на його дім. І про капусту, яку вони поривалися кришити для нього, і про молоко, і про те, як жінки хочуть знати, як він спав уночі.

— То про що я тобі кажу! До тебе бодай один чоловік приходив з морквою чи зі смальцем? Саме баби. В Іривці всі такі. Підім'яли хлопів і командують ними. А тебе вони за дитину тримають!

Певно, вони за дитину тримали й небіжчика-генерала. І його одруження з бібліотекаркою з району, та ще й *московкою*, стало чимось на кшталт бунту затюканої дитини проти зграї озвірілих няньок. І нічого доброго з того не вийшло, і няньки хором завили: «Ось що буває, як не слухатися розумних жінок!»

Отож Євген, як міг, став боротися зі статусом дитини, що його він несподівано здобув у цьому селі, і та боротьба була нелегкою. Одного дня він замкнув двері на ключ, і вранці його постачальниці довго скублися й репетували під дверима, поки він неквапом варив каву по-східному у привезеній з дому мідній кавоварці, терпляче спостерігаючи, як пінка повзла до країв джезви. Вода в іривських криницях, до слова, була настільки гіркою, що й міцно заварений чай тої гіркоти не перебивав, рятувала лише кава. Ось вона, джерельна вода, мамина свята криниця, вона буває й такою. От у Кобівці, як йому

казали, вода зовсім інша. Але з Кобівки в Ірівку води не наносишся. Він купував у сільмазі коробки з соком, які продавщиця Ліда передавала йому через голови тих, хто стояв за хлібом, а з криничної води варив каву. Аж от у щілині заскреготав ключ, двері відчинилися!

— Ой Божечку, то ви тут!

— Живий-здоровий!

— І не чули, що ми ломимося до вас!

— А ми бігали до Василівни, бо їй небіжчик генерал дав ключа, коли вже хворів!

— Невже не чули?

— У мене музика грає, — здав позиції Євген, замість того, щоб рішуче й навіть різко висловити небажання бачити ранкових гостей, які потім не переводитимуться в його домі до самого обіду.

— Ну то на перший раз прощаємо, а надалі щоби дверей не замикали!

— Ми мало інфаркти не поотримували!

— Ой, як у вас пахне! З вас кава! За те, що змусили нас бігати до Василівни!

І жінки полізли в генеральський буфет за кавовими чашечками.

Він вирішив уранці ходити до лісу, бо все одно жити своїм інтелектуальним життям міг лише надвечір. То жінки завертали його з дороги, змушували прийняти в них овочі й бодай коротко розповісти, як йому спалося. А також вислухати сільські новини. Ірівчанки ніяк не хотіли второпати, що їх не хочуть бачити. І він, коли нарешті зоставався сам, проклинав свою слабкість, своє жалюгідне невміння послати їх під три чорти. І це роздратування гнітило весь день, заважало йому читати ті книжки, які він привіз з дому. Адже для справжнього читання Ніцше чи навіть Френсіса Бекона був потрібен

спокій. Самотній великий дім на краю села цілком сприяв зосередженому читанню. Але його сільські будні чомусь нагадують абсурд, і ще більший від того, що панував у домі його батьків. Коли він ішов з лісу, якщо йому траплялося до того лісу дістатися, то чув навздогін:

— Якби він ходив туди по ягоди чи гриби, а то ж ходить просто так. А ми йому носимо молоко.

— Як і генералові носили.

— Та генерал, то ж яка людина була! А цей! Ніколи спасибі від душі не скаже!

— Я не хочу такої України! — казав він собі. — Як я розумію тих, хто тікає звідсіля, і займається бозна-чим, щоб наймати в Києві готельку на околиці, як це робили багато з тих, кого я знав. Вони тікають не від того, що немає гарячої води. Вони тікають від Тої, що носить молоко, від Тої, яка підглядає у щілину й переповідає іншим, що вона там побачила. Від Тої, яка носить овочі та яйця, щоб оплатити собі законне право підглядати.

І він повертався до будинку, і сідав до столу, і розгортав «Так казав Заратустра», і читав, що треба мати хаос у душі, щоб народити танцюючу зірку. І йому здавалося, що в його душі якесь пійло для свиней, яке навіть не може зватися романтичним словом хаос.

Допомогла, як завжди в цьому дурному світі, брехня, а не лінва, напнута над прірвою, і не воля життя. Одного дня він сказав їм, що міг би поїхати додому й чекати в місті, поки прийде його право отримати спадок. Але в Києві в нього дуже маленьке помешкання, тож хворі батьки мимоволі заважають йому. А він пише дисертацію. І він ширше розчинив двері з кухні до північної вітальні й показав іривчанкам свою друкарську машинку на столі, яка тоді переконала жінок у тому, що він-таки працює над чимось дуже важливим, чого їм збагнути не дано.

— То ви професором будете? — спитала Жінка овочева.

— Я буду кандидатом наук, а професор — це той, хто викладає в університеті.

— А мій син вчиться в університеті в Києві! Теж, здається, збирається писати дисертацію, — похвалилася Та, що носить молоко.

— Коли пишеш дисертацію, треба, щоб у домі було дуже тихо. Бо навіть найменший звук відвертає увагу, — пояснив Євген.

— Але ж вам треба готувати їжу!

— Коли я сам собі готую їжу, то продовжую думати нам тим, що написав або що прочитав.

— А яка тема вашої дисертації? — несподівано продемонструвала свою грамотність завучка Галина Дмитрівна.

— Гендерний аналіз повсякденних культурних практик пострадянського соціуму, — не розгубився він.

— А що ж воно таке — гендерний аналіз? — недовіжливо спитала Та, що носить молоко.

— Коли я захищу дисертацію, то неодмінно подарую вам автореферат. І там усе буде дуже добре пояснено, — відповів він, чим дуже потішив жінок, і вони пішли з генеральського дому, притискаючи пальці до губ: тссс!

А наступного дня все одно заявилися до нього. Тоді він зробив відчайдушний крок, запропонував їм гроші за їхні харчі. Грошей у нього було мало, і він розраховував, що вони відмовляться. Так і сталося. Вони сказали, що все одно будуть закопувати в землю ті овочі. То чого б не підгодувати майбутнього кандидата наук?

Поступово жінки перестали дратувати його. Чи то вони стали менше бувати в нього, чи то він звик до них, навчився не слухати їхню тріскотню, відповідати односкладово, мовляв, обдумує подальший розділ дисертації.

І після марнотних днів наставали тихі вечори. Вдалині брехали собаки, іноді скрикував потривожений птах, і йому здавалося, що це якось було пов'язано з його думками, які водночас і мучили його, і полегшували його стан. Він думав про все на світі. Він думав про людей, з якими його єднала доля. Думав про Ладу, з якою він мав стільки неймовірних хвилин, годин, днів, місяців, а от усе минуло, і він згадує її спокійно, без хвилювань, без почуття вини та без гніву, взагалі без почуттів! Думав про свого сина Мирослава. Люди стільки сенсу покладають на дітей, так хочуть їх. І він нічого не мав проти. Але в нього народився син, і це не викликало в нього ніяких почуттів. Коли він раніше відсторонено думав про дитину, яка колись в нього буде, то був готовий самовіддано допомагати жінці, котра її народить. Але дитина десь там, на Пушкінській, а він тут, на селі, за сто кілометрів. Сталося так, як сталося. *Маємо те, що маємо*, вигулькнув у його голові афоризм першого президента незалежної України і вмить боляче знизив рівень його рефлексій, який він так рвався підняти до висот гірського розрідженого повітря.

Того літа в нічній тиші генеральського дому йому здавалося, що найбільше за все на світі він хотів і хоче сильних почуттів. На взір тих, від яких померла Семела, мати Діоніса, яка хотіла, щоби Зевс прийшов до неї в таких же сяючих шатах, в яких ходив до Гери. Але німфа не витримала того, що могла винести богиня, і померла. Він умирати не хотів, однак хотів збагнути, а що воно таке, ті почуття, від яких підходиш до межі життя і смерті, розуму та його втрати. Але він не знав, що треба зробити, аби впустити у свою душу такі почуття. Він міг аналізувати лише власний досвід. Тож ретельно пригадував і наново проживав ті події, які

впродовж останніх років провокували в нього сильні почуття. Зосередившись на своєму минулому, він визнавав: почуття аж по вінця переповнювали його ество, коли йому починала світити чергова поїздка за кордон. Він просто не міг працювати, так калатало його серце, коли ймовірна поїздка ставала реальною. А водночас він усвідомлював, як спокійно пережив розрив із Галею, з якою також мав щасливі дні, яку так нещадно була Лада, а втім і Ладі дісталася, він іще довго намацував слід від Галиних зубів у Лади на плечі. І як спокійно за півроку вони з Ладвою пішли на прощальну вечерю, яку влаштувала Галя перед своїм від'їздом до Сполучених Штатів, як по черзі цілувалися з нею. Що це? Вміння коректно спілкуватися? Чи нездатність до справжніх відчуттів?

А який сильний сплеск почуттів пережив він, коли заговорив українською! І хоч якими дрібними були першопричини, він пережив свої сильні емоції саме українською. Який вихор почуттів охопив його, коли він збагнув поняття, означене російським словом «пресуществление», лише коли довідався про український відповідник: «переісточування»! То й що з того? Якби навіть він і не пристав до українського товариства кілька років тому, він усе одно сидів би в цьому самому будинку, бо покликав його сюди брат його матері, вчительки російської мови й літератури, а не українські сурми. Його думки стрибали й губилися, їх треба було записувати, але він навіть не брався за перо і не вправляв у машинку аркуша паперу.

Проте він думав: якщо він писатиме, то лише філософські есеї, а ніколи не жалюгідну літературну прозу. Кому потрібна ще одна недолуга житейська історія? Тільки засадничі наративи, які сягнули висот містерії, варто увічнювати. В їхньому товаристві було кілька

письменників, які друкували свої тексти в літературних часописах. На сторінках часопису «Сучасність» він прочитав із деякою цікавістю твори своїх знайомих, впізнаючи в них факти їхнього спільного буття. Але жоден текст по-справжньому не зачепив його. Його руки відсували періодику й тяглися до книг філософів. Бо саме вони могли спричинити той хаос, з якого за якихось сприятливих умов може виникнути проект танцюючої зірки. А задля чого, власне, ще варто жити на світі? Від хвилювання він підводився зі стільця, ходив по великому будинку, виходив на його поріг і дивився на Чумацький Шлях і на спалахи метеоритів. Ці спалахи мали викликати осяяння в його естві. Але цього не відбувалося, і він лягав спати, даючи задній хід своїм недодуманим думкам.

На ранок після тих ночей він ішов до лісу та блукав поміж готичних сосон, іноді для конспірації беручи з собою блокнот і ручку, мовляв, він пише дисертацію навіть у лісі. Бо ж і в лісі він зустрічав своїх благодійниць, (або ж— душогубок), котрі гукали до нього, мовляв, як справи, як робота, як дисертація. Він машинально вітався з ними, а сам слухав дивовижний шум угорі, підводив голову і дивився, як сосни сходилися в недсяжній височині. Йому здалося, що коли він довго йтиме поміж сосон, то неодмінно вийде до моря. А ліс ставав чимраз густішим, похмурішим. Той день був особливо гарячим, тож похмурий ліс вабив. Сосни нагадували йому музику двох Ріхардів — Вагнера і Штрауса, а також тексти Ніцше, які були передусім музичними. А якби їх читати в оригіналі! Він ішов далі, і от уже не було людей, і йому здавалося, що він готовий блукати в цьому лісі до кінця свого життя, щоб, натомившись, впасти під лункою сосною й заснути навіки.

Але раптом ліс скінчився. Перед ним був безкрайї простір без будь-яких ознак життя. Людського життя. Бо пахучі трави шуміли, птахи кричали, у травах шаруділи якись створіння, яких він не бачив та й бачити не хотів. Йому захотілось додому, але він не знав, куди йти. Лишив ліс за спиною, пішов полем по стежці, яка весь час кружляла й вела бозна-куди. Ось уже й лісу не видно, навкруги сама рівнина. В його голові оживали уривки пісень про стежку серед поля, яка «одна-єдина». Які ідіоти складали ці пісні! Ці стежки не ведуть нікуди! Чому він не зостався в лісі! Там бодай якихось ягід можна було б знайти! Там хоча б можна сісти під сосною! А тут серед поля під палючим сонцем іти стежиною на край світу!

Здавалося, якщо він йтиме цією стежиною назад, то вернеться в ліс. А там принаймні сонце не пече. Але особливість цього простору полягає в тому, що, йдучи назад тою самою дорогою, приходиш не туди, звідки починав.

Господи, який жах! Здоровий чоловік у розквіті сил пішов прогулятися в ліс і заблукав! І не може знайти дорогу додому! Який принизливий стан! Які дурні сили притягли його до тої Іривки! Коли одного разу він загубився в Нью-Йорку, то розібрався протягом десяти хвилин! А тут же ж можна і взагалі знайти свій кінець! Скільки він ходить від ранку? Годинник на його руці зупинився. Він загубився і в просторі, і в часі. А стежка звивалася між трав, як змія, і нікуди не вела. Або вела в пекло, так було гаряче. Ось він, зворотній бік контакту з великими стихіями! І в морі, і в горах, і в лісі, і в степу можна заблукати й не вибратися, і замість піднесення пережити жах.

Але ж це не степова зона! У цьому регіоні треба дуже постаратись, щоби знайти такий безкрай простір! І одначе!.. Коли він уже був готовий впасти горілиць серед трав, розкинути руки й чекати свого кінця під палючим сонцем, він побачив попереду дві жіночі постаті.

5. Усі простолюду казки

Попри перегрів, голод і недавнє занурення в жах, Євген впізнав одну з дівчат. То була та сама, яка кілька тижнів тому приносила йому ті дивовижні яблука і просила показати їй дім. Тоді він так і не спитав, як її звать. Друга дівчина виглядала суттєво молодшою, хоча вони були однакові на зріст.

Дівчина також впізнала його. А до нього повернулася притомність духу, і він зумів приховати свій недавній відчай. Заговорив з дівчатами так, ніби нічого не сталося. Але зізнався: він заблукав. Чи не підкажуть йому маленькі пані, як йому повернутися додому?

— Ви, городські, ніколи не знаєте, як ходити нашими стежками, — трохи зверхньо висловилась його знайома. А друга дівчина заперечила:

— Але міські знають багато іншого, чого не знаємо ми. Чи ти забула, як ти в Києві не знайшла медучилища?

— То це було тільки на краще! Знайшла ближче до дому! — відсварилася дівчина.

— То й зі мною все на краще! Зустрів таких панянок прямо серед поля! — вимовив він безликі слова, яких ніколи не любив, але зробив це, щоб дівчата не сварилися.

Дівчата примирливо розсміялися й сказали, що як йому в Ірівку, то їм по дорозі. З'ясувалося, що дівчат звать Оля і Таня, що вони сестри-двійнята, не схожі між собою, що Оля, та, яка приходила до нього з яблуками, вчиться в медучилищі в обласному центрі, вже провчилася рік, лишилося два, а Тані лишився рік у школі. Тільки вчиться вона не в Іривці, а Кобівці, бо в Іривській школі вчителюють їхні батьки. А далі вона хоче вчитися в університеті, неодмінно в Києві. А ходили дівчата в Кобівку ворожити.

— Ну і як? Сказали вам правду?

— Олі сказали, — відповіла Таня.

— А тобі?

— А мені ще нема на кого ворожити! — відповіла Таня, і тут Оля знову почала шипіти на сестру, намагаючись щось сказати їй, щоб Євген не почув, тож йому довелося знову повертати розмову так, щоби сестри не конфліктували.

— Ви мені вибачте, дівчата, я, як ви правильно сказали: городський, тож багато чого тут у вас не знаю, але наскільки мені відомо, — ворожать уночі, при місяці, а не серед білого дня.

— А вночі нас мама не пускає, — відповіли дівчата.

— І ви так слухаетесь мами?

Дівчата довго реготали, аж заразили його.

— А ви своєї слухаетесь? — спитали вони.

— Іноді буває.

І Євген подумав, що він тут, у цьому селі, в цій Ідіотівці, як іноді подумки називав Іривку, саме тому, що послухався своєї матері.

— Такий великий, — пирснула Оля, а за нею й Таня.

Євген роздивлявся дівчат. Дві несхожі сестри повинні б мати різний колір волосся. Ці обидві мали приблизно

однакові русяві голівки. Але Оля виглядала дорослою дівчиною з усіма відповідними параметрами, а Таня видавалася дитиною років 12—13.

Попереду в полі зору з'явилися будинки Іривки. Він збагнув, що обігнув село на 180 градусів. Спершу лісом, а потім полем. І що то за викривлений простір у цих місцях? Ідеш весь час прямо, а в результаті виявляється, що рухаєшся не по прямій, а по кривій, та ще й досить помітної кривизни.

— Ходімо до нас на обід, — сказали дівчата. — Наша мама буде просто на сьомому небі.

Він був такий голодний, що, здавалося, не дійде додому, а там іще треба буде чистити й варити картоплю, хліба в нього, здається, нема, та й дурне сало без хліба. Тож він прийняв запрошення, хоча й десь розумів, що чим іще глибше вгрузає в приземлене іривське існування.

Тільки-но він увійшов за дівчатами на подвір'я, як назустріч йому кинулась одна з його «постачальниць», та, якій наснилися весілля й чорні птахи над генераловим домом. Господиня дому, коли побачила дочок у супроводі дорогого гостя, спершу завмерла, затуливши рота рукою, а потім голосно заспівала, пританцьовуючи:

Ой, зелене жито, зелене!

Ой, хороші гості у мене!

Євгенові, який вже відійшов від перегріву й переляку, захотілось тікати, попри голод, аби не брати участі в цьому дикому спектаклі. Дівчата, поки там що, з великої ванни, яка стояла на сонці, налили води у великі емальовані миски, сипнули в них по жмені прального порошку й сіли на стільчиках біля ганку мити ноги, підчищаючи підшви щіточками. Вони не звертали уваги на свою матір, яка, не доспівавши народної пісні, закричала:

— Мішо! Мішо! Ти знаєш, хто до нас у гості прийшов? А ми дівчат уже скільки чекаємо, лаємо їх, а вони такого гостя привели! Ой Божечку! А в мене лише сам пісний борщ!

Стіл накрили на вулиці. Поміж тарілками борщу з'явилися миски з малосольними огірками, блюдечка з часником і цибулею, чарки з самогоном і, звісно ж, тарілочка з салом.

— Їжте, все своє, все натуральне! Вам у місті такого не дадуть!

Він уже звик до цієї примовки, якою супроводжувалися всі застілля на селі.

— А мама ваша так і хворіє? — спитала Євгена хазяйка дому, яку звали Зоя Миколаївна.

— Та ні, а чого ви так подумали?

— Так вона ж на похорон до генерала не приїздила, бо хвора була!

Євген згадав свою брехню, яку благословила його мати і яку він уже забув, яку, однак добре пам'ятали іривчанки, тож йому довелося викручуватися.

— Та то в неї хронічне, вона весь час хвора, ми вже з батьком звикли.

— То вона не працює?

— Ще й як працює! Ледве ходить на роботу, але працює!

— А ким же вона працює?

— Вчителькою російської літератури.

Зоя Миколаївна почала плескати в долоні, радісно підстрибуючи:

— То ми з нею колеги! Обидві вчительки російської, а тепер уже зарубіжної літератури! От шкода, що вона захворіла! Нам з нею було би про що поговорити!

— Та, може, вона б і не схатила б з тобою гаварити! — озвався чоловік Зої Миколаївни, який доти мовчав. В

нього була досить дивна говірка: він весь час вимовляв «а» там, де по-українськи мало би звучати ненаголошене «о».

— А ти би краще помовчав, Михайле Тихоновичу, — гукнула на чоловіка господиня, і Євген згадав слова Володі про жінок, які в цьому селі підім'яли під себе чоловіків. То чи не цього Тихоновича лікував би Володя, дарма що він москаль? Зоя Миколаївна налила чоловікам по другій мисці борщу й почала розповідати Євгенові якщо не все своє життя, то принаймні основні його етапи.

Народилася вона неподалік, у Кобівці. А знаєте, хто такі коби? Коби — це чаклуни. Там і школу закінчила. А після школи поїхала поступати в область у педінститут. І прямо на вокзалі познайомилася з Тихоновичем. Він був гарний такий, після армії! Думав, чи їхати йому додому до своєї Псковської області, чи тут лишатися.

— Краще б паїхав! — озвався Тихонович.

— Ага! А те, що у твоїй Єрохівці три твоїх брата спилися, один уже помер, ти вже забув?

— Єрохіно, ти, хахлушка! Вимавити географічну назву правильно не можеш!

— Ой, мовчав би ти, кацапе Тихоновичу, бо не даєш мені розповідати! — перебила чоловіка Зоя Миколаївна, знову обертаючись до гостя: — Отже, хлопець, оцей же ж Міхаїл, що тут сидить перед вами, був гарний, після армії, і серце вже йокати почало, як то в молодих буває, то я й умовила його вступати разом зі мною на російське відділення філологічного факультету. Він взагалі ніде вчитися більше не планував, думав іти пролетарити. Але ми разом вступали, разом не добрали балів на російське, але обоє вступили на українське, де був менший конкурс.

— А як же Михайло Тихонович міг скласти іспит з української, якщо він узагалі її не вивчав? — поцікавився Євген, дохрумавши малосольний огірок.

— Та він же був після армії! Таких тоді на вулиці не лишали, кудись та й приймали, якщо вони вчитися йшли. Крім того, тоді була дружба народів.

Зоя добре вчилася в педінституті, то згодом змогла перевестися на російське відділення, а Тихонович так і доучувався на українському. А тут народилися дівчата! Та одразу дві! То Тихонович хотів назвати їх Маруся і Оксана. А Зоя Миколаївна сказала: ні в якому разі! Будуть, як у Пушкіна, — Тетяна і Ольга!

— Це вони вже в шістсот двадцять восьмий раз розповідають, — тяжко зітхнула Оля.

— А хоч і в шістсот двадцять дев'ятей! Що тут такого? Що я люблю Пушкіна над усе? Як почну читати Онегіна, так і зупинитися не можу:

*Її прогульки дліться долі,
Тепер то горбик, то ручай
Остановляють мимоволі,*

Ведуть Тетяну прямо в гай! — невідомо якою мовою процитувала свою версію рядків роману у віршах Зоя Миколаївна. Сюди б мою матінку, подумав Євген. Вона переконана, що в Україні немає жодної людини, яка не знала би російської мови. Яке розкішне спростування материних уявлень являє собою іривська вчителька російської мови! Стільки зусиль, а по-російськи двох слів доладно не зіпнить.

— А ти, Тихоновичу, мовчи! — перекинулася Зоя Миколаївна від високої поезії на свого чоловіка: — Таня і Оля — то найкращі у світі дівочі імена!

— Та тих Тань та Оль в кожному класі завжди па дев'ять душ!

— А Оксан та Маруся?

— Менше, менше! Я не перший рік у школі!

— Я хотіла би бути Марією, — сказала Оля.

— Ти була би Оксаною! — відповіла Таня.

— Ні, то ти була б Оксаною! — розгнівалася Оля. Дівчата почали сваритися, і предмет їхньої незгоди був більш ніж дивний. Очевидно, тема їхніх імен була в цій родині джерелом нескінченних суперечок.

— Тихо, дівчата, тихо! — гукнула на дочок Зоя Миколаївна. — Тихо! Тихо!

Повторивши «Тихо!» декілька разів, вона почала вже не вимовляти це слово, а співати, а потім затягла:

— Тихо на-ад річкою! Ніченька-а темна-я!

— Спить зачарований ліс! — підхопив Тихонович, і в процесі співу він вимовляв українські слова значно краще, ніж у розмові. Дует Зої Миколаївни та Михайла Тихоновича зазвучав напрочуд добре. Євген аж заслухався, що з ним траплялося вже не вперше, коли іривчани на рівному місці починали співати. Іноді співати краще, ніж говорити.

Стосунки Михайла Тихоновича й Зої Миколаївни аж ніяк не репрезентували стосунків Росії та України ні в історичному, ні в політичному, ні в культурному сенсі. Але й вони про щось свідчили. Як з'ясувалося, Тихонович був не просто викладачем української мови й літератури Іривської середньої школи, а був ще й головою районного методичного об'єднання місцевих українців, і таку честь йому було надано як єдиному чоловікові на цих теренах. Сюди б Ладу. Лише вона після студій у провідних університетах Європи могла б розібратися, де тут патріархальний дискурс влади, а де постколоніальний синдром.

— А знаєте, Євгене, як мене називають в Іривці? — раптово обірвавши спів, спитала Зоя Миколаївна. — Ні за що не вгадаєте! Співоча теща!

— Так ви ж іще не теща!

— А в мене дві дочки!

— Мамо, припиніть! Вуха в'януть! — озвалися дівчата.

— Так, мавчала б ти! Бо станеш бабусею, не ставши тещею, — озався Тихонович.

— І ви, тату, закрийте рота! Стуліть пельку, як кажуть у нас в Україні! Зараз зовсім інший час! — продовжила якісь давні сімейні розбори Оля.

Тихонович знову налив по чарці.

— А вам не наллю, — з удаваною люттю гукнув він на дочок.

— А нам і не треба вашого самжене, — вигукнула Оля, котра, як було видно, полюбляла перечити всім поспіль.

Після того, як Євген пообідав у домі Співочої тещі, жінки стали менше бувати в нього, хоча продукти в нього все одно не переводились. Зате в нього почали бувати Таня й Оля. Дівчата приходили вдвох, і їхнє товариство було приємніше за візити Жінки Овочевої й Тої, яка носить молоко. Загалом, стало краще. Очевидно, ті жінки відступилися, мовляв, перемогла Співоча теща. Мій Боже, думав він, мені сватають котрусь із цих дуреп! Це саме те, що мені потрібно після інтелектуалки Лади! Тільки котру обрати? Оля, хоча і бридкого характеру, але й на порядок сексуальніша. А Таня ще зовсім малолітка.

Час спливав хутко, от уже й серпень добіг середини. Як швидко минає час, а надто влітку! Настали дощові дні. Генералів дім здригався від злив, і це було добре, бо ініціювало нетутешні відчуття. Він сидів без хліба, але в нього були картопля й діжечка хрумких огірків, яку йому привіз Тихонович на возі. Були сало й цибуля. Були закрутки в підвалі, недавно він відкрив банку торішніх помідорів, бо, як йому повторили не один раз, цього літа в Іривці помідорів не буде. Також у нього було кілька плиток шоколаду й генералів коньяк. Хай дощ і далі йде, поки в нього є запаси.

Вечорами дощ стукотів особливо змістовно, передаючи послання, яке, здавалося, він зможе почати розшифрувати, якщо зосередиться й повністю викине з голови побутові справи. Він раптом наново прожив забутий, нічим не примітний відтинок свого життя, коли батько відвіз його, восьми- чи дев'ятирічного хлопчика з матір'ю до будинку відпочинку в Київській області, і тут розпочалися дощі, такі, як зараз.

— Приїхали відпочивати! — сміялася мати. — Ходити на річку, лежати на сонечку!

Додому вони не поїхали, бігали під дощем до їдальні, а решту часу сиділи у своїй кімнаті й слухали шум дощу. Мати щось читала й майже не спілкувалася з ним, через що він зараз, згадавши ті дні, відчув до неї запізнілу вдячність. Бо саме тоді він уперше почав думати про сенс буття. Думати із задоволенням, мало не входячи в екстаз від роздумів про те, чому сипле дощ і чому йому так несподівано добре дивитися на мокрий дикий виноград, який обплітав убогу веранду сусіднього корпусу будинку відпочинку, на який виходили вікна їхньої кімнати. А от перед його очима вхід до комори, оповитий диким виноградом. Він лише зараз помітив дивну архітектуру тої споруди, на яку він дивиться з вікна вже давно. Який дивний фронтон надбудовано над обшитими металом дверима до приміщення, де зберігається його картопля!

Вечері, хоча дощ і не припинився, прийшов Володя. Спершу Євген був не радий гостю, бо почав заглиблено читати «Ессе homo». Але він не міг завертати молодого лікаря додому назад під дощем. Він знав, що Володя зі своєю хворою матір'ю живе в маленькому будиночку на протилежному кінці села, неподалік від сімейства Співочої тещі. Тож запросив його до вітальні, як і бува-

ло, дістав пляшку коньяку й шоколад. Чого він ішов до мене під таким дощем? Скучив за нашими вечірніми розмовами?

Після першої чарки Євгенові знову стало добре з Володею. Молодий лікар вирішив, що настав час відкрити генераловому спадкоємцеві всю правду про той дім, в якому він живе. А точніше, ознайомити його з версіями, які озвучувалися в Іривці. Згідно з однією з версій, цей дім приносить нещастя, згідно з іншою — ініціює паранормальні явища, які також щастя не приносять.

Почати з того, що ніхто не знає, хто й коли цей дім збудував, і документів не збереглося. Але це й не дивно, бо саме на цьому узвишші було кобище, місце, де збиралися коби. Саме тут стояло їхнє шатро, під яким вони варили свої трави у великому казані. Іри боялися кобів, хоча другі нічого лихого не робили першим. Вони не змішувались одне з одним, але якогось дня дівчина з ірів покохала хлопця з кобів. Тоді іри підступно обдурили кобів і прогнали їх геть. Або ще розповідають, що, поки гуляли весілля дівчини з ірів та хлопця з кобів, іри забрали в кобів їхній чарівний казан і відкотили його туди, де зараз Кобівка. Там низина, вологе місце, там тяжче будуватися...

— Коби — це чаклуни. А хто такі іри?

— Іри — це жителі Ірїю, себто раю по-старому.

— То ж Ірївка — це, виходить, райське місце?

— Десь так. Але коли іри прогнали кобів, то і в Ірїї не стало раю, і стала Ірївка, а не Ірїй.

— Яка оригінальна версія вигнання з раю! Розповідай далі, Володю, чого ти раніше мені про це нічого не говорив?

— Та боявся тебе налякати.

— А мені цікаво! Розповідай!

— Та розповідають, що іри кастрували того коба, який... ну ти розумієш.

— А навіщо?

— Щоб не ліз до не своєї.

— Тобто з ідеологічних міркувань.

— Ще розповідають, ніби кастрували взагалі усіх кобів...

— Але це було б технічно складно!

— А як ти поясниш, що всі хлопчики в Іривці впісуються, аж поки до школи не підуть? А в Кобівці цього нема. Тому і в дитячому садочку в Іривці самі дівчата!

Згідно з народними переказами, після вигнання кобів настав кінець Ірїю. Пішли неврожай, моровиця худоби й самих ірів. Тоді іри стали кликати кобів назад. А ті їм відповіли, що вже не в їхніх силах вернути рай в Ірїї. Що має прийти чужинець, оселитись на кобищі й покохати дівчину з ірів чи з кобів. Тоді в нього увійде сила тих давніх кобів, а в Іривку вернеться рай.

Євген відчував, що не наївні *казки простолюду* були головною причиною візиту Володі до нього в такий дощ. Так воно й було. Того вечора Володя відкрив йому свою таємницю. Мовляв, він має ніжні почуття до майбутньої медсестри Олі. Його непокоїть, що дівчина така молода, їй ще тільки п'ятнадцять років, він собі малював в уяві старшу подругу. Але він сам спрямував ту дитину в медичне училище, щоб вони працювали разом. То дуже добре, коли лікар і медсестра на селі є подружжям. Вони ще не ходять разом, як хлопець і дівчина. Але в грудні дівчатам виповниться шістнадцять. Тоді вже можна буде почати.

Зізнання Володі зворушило Євгена і трохи збентежило, бо ж у селі *дядька чесно* без *догани* продовжував розгортатися класичний сюжет російської літератури. Чи не віщує лиха такий розклад? Чужинець Євгеній

в їхньому селі, наречена Ольга, сварка Володимира з Євгенієм, дуель... Володя спершу не второпав, про що мова, і що таке дуель. Євгенові довелося довго нагадувати молодому лікарю те, чого Володя не тримав у своїх пам'яті як великий культурний наратив. Нарешті, Володя збагнув:

— Та нам усім дали такі поширені імена! У нас на курсі, коли я вчився в медінституті, було вісім Володь і сім, ні... — Володя став загинати пальці... — дев'ять Ольг! А викладач політекономії був Олександр Сергійович, ну то й що з того? Він став від того Пушкіним?

— А Зоя Миколаївна розповідала, що навмисне назвала дівчат на честь Тетяни й Ольги з Пушкіна.

— Та вона це всім розповідає! По чотири рази на день!

— Співоча теща...

— Та що вже тут поробиш? Будуватися треба! У нас із мамою замала хата...

Доці минули, і в перший сонячний день Таня прийшла сама, без Олі.

— А можна мені у вас якусь книгу почитати...

— У мене, Таню, такі книжки, що тобі буде нецікаво.

— А чому?

— Та от сама подивись, — підвів дівчину до свого письмового столу в північному кабінеті. — Вибирай! Що тобі?

Таня дивилась на двотомники Ніцше й Бекона та на «Безсмертя» Кундери. Євген знав, що існують міські вундеркінди, які читають щось подібне ще в шкільному віці. Він трохи заздрих їм, бо сам у шкільні роки читав і усвідомлював «Червоне й чорне», прочитав «Catcher in the Rye» в оригіналі, читав і перечитував «Майстра і Маргариту» та багато всього іншого, але Ніцше в його шкільні роки просто не було! А цікаво, чи подужав би

він його тоді? Також Євген знав, що в київських університетах іноді траплялися просунуті хлопці й дівчата з села, які також усе це успішно перетравлюють. Але тут не той випадок. Таня довго роздивлялась ті книжки, а потім сказала:

— А я також принесла вам щось почитати!

І дістала з сумочки на плечі арлекінівський «покет» із серії чи то «Велика пристрасть», чи то «Зачаровані коханням» і простягла йому. Ах, Боже мій! *Ей рано правились романи*. Але ж у класичному російському сюжеті все-таки фігурували *і Річардсон, і Руссо!* Бог його знає, хто такий той Річардсон, а Руссо — то все-таки Руссо. Хоча скидається на те, що класична панночка читала великого просвітника винятково як наратив. А тут взагалі якась Нора Робертс чи Беатриса Смол. Лада робила огляд цієї літератури для малограмотних дівчат, мовляв, таке читання не лише закріплює їхню малограмотність, а й орієнтує їх на традиційний розподіл гендерних ролей.

— Візьміть, візьміть, — наполягала Таня.

— Таню, я це читав, — невміло збрехав він.

Тоді в Тані вмить виникло бажання обговорити зі старшим другом книгу, яка справила на неї таке враження.

— А правда, Сьюзен — молодець?

— Надзвичайна молодець, — погодився Євген. — Таке вчинити!

— А що ж вона вчинила? — лукаво спитала Таня.

— Як що? Одружила на собі Роберта!

— Ой, та все було зовсім не так! Ви не читали цієї книги! Ось почитайте, почитайте! Вам це буде дуже корисно!

Євгенові стало зле. В настирливих манерах наївної Тані проглядали замашки старших ірівчанок, які постій-

но поривалися напоїти його своїм паскудним молоком, тож він відповів трохи різко:

— Дорога Таню! Я дуже зайнятий! Я пишу дисертацію! У мене немає часу на дівчачі книжки!

— Ну, вибачте... Я гадала, вам буде цікаво почитати, як Сьюзен закінчила університет, і тільки тоді Джордж покохав її...

Ах, он воно що! Не все так просто! Вже й на сторінки арлекінівських романів потрапляють нові ідеї! А личко Тані зробилося таким журним, що він вмить кинувся виправляти ситуацію.

— Дякую, Таню, Послухай мене! Чому ти звертаєшся до мене на ви? Я тобі вчитель у школі? Ми ж друзі, правда?

Дитяче личко Тані лишалося убивчо смутним, тож він просто не міг цього стерпіти. Треба було робити щось радикальніше. І він згадав недавні розповіді Володі про кобів та ірів.

— Таню, ти казала, що ви з сестрою ходили до Кобівки ворожити.

— Так! — повеселішала Таня. — А вам також треба?

— Розумієш, Таню, я розлучився з дружиною, вона сама не схотіла зі мною жити. Вона народила сина.

— Але ж він не ваш? — Боже, і ця малолітка в курсі.

— Але ж цього ніхто напевно не знає! Таню, ми ж домовились, ми на ти.

— Дем'янівна може тобі сказати. Аби тільки пустила нас до себе. Вона ж грошей не бере.

Євген згадав численні київські афіші тих літ, які агресивно закликали киян і гостей столиці на сеанси ворожок чи народних цілительок, яким під їхню ахінею надавалися великі концертні зали. Також згадав, як рік чи два тому зустрів на Хрещатику давню знайому зі свого ще доукраїнського життя, яка хвалилася, що працює

ворожкою й добре заробляє, бо люди дурні. Чому б не робити гроші на людському ідіотизмі? Чи не той самий випадок Дем'янівна? А втім, чому б не прогулятися до сусідньої Кобівки, де він жодного разу не був? Кажуть, справжні ворожки і знахарки ніколи не беруть грошей. Зрештою, *простолюду казки* містять базові мітологічні структури. Аби лише був хист вирізнити їх у безладних оповідях некультурних селян. У сюжеті про ірив і кобів можна знайти безліч різноманітних нашарувань.

— То ви мені ніякої книжки не дасте? — перебила його думки Таня.

— А може, тобі щось дати з дядькових книжок? — Євген повів Таню у дядькове крило, підвів до книжкової шафи в кабінеті генерала, зняв з полиці «Прощавай, зброе!» Гемінгвея. А на його письмовому столі лишилася книга з арлекінівської серії, авторки, якої він не запам'ятав, але назва надовго застрягла в його пам'яті: «Зустріч посеред Атлантики».

Літо добігало кінця. Таня не приходила. Минув Спас, День незалежності України, Перша Пречиста, а Тані все не було, і Євген зловив себе на тому, що не їде додому за теплими речами на осінь, бо чекає Таню, щоб не втратити нагоди піти в Кобівку до ворожки Дем'янівни. Не можна сказати, що він цілими днями чекав Таню. Але час від часу згадував ту дитину з теплою усмішкою.

Зате до нього двічі навідувалася Оля. Приносила йому яблука, вже інші, великі, червоні, і не такі дивовижні на смак, як ті, липневі. Оля кричала на нього:

— Щось у вас не прибрано! Ану давайте, швидко! Взяли віника й замели в кухні!

— Єсть, полковнику! — сміявся він, прикладаючи праву руку до скроні, імітуючи військову честь, але віника

не брав, і навіть з-за столу не підводився, щоб Оля не бачила його мимовільного чоловічого інтересу до неї. То лише закоханий Володя вважає, ніби вона ще дитя.

— А звідки у вас Таньчина книга? Вона у вас часто буває?

— Була якось один раз. Ми з нею обмінюємося книжками. Може, й тобі дати щось почитати?

— Ой, не треба, не треба! І вам не раджу багато читати. Краще навчіться робити уколи.

Таня з'явилася в останній день літа. Вона повернула йому «Прощавай, зброе!» Їй дуже сподобалось. Сказала, що плакала, коли Кетрін помирала. Євген хотів спитати: коли їй аж так сподобався цей роман Гемінгвея, що похвально, то невже вона не відчуває різниці між ним і «Зустріччю посеред Атлантики»? Але чи варто витратити сили на просвіту інтелектуально безнадійної Тані? А дівчина, поки там що, розповіла, що також читала «Старий і море». Англійською! Вони читали адаптований варіант на занятті у школі.

Вони рушили в Кобівку. Таня сказала, що найкраще йти лісом, а потім полем, бо як іти через усе село, то все село буде на них дивитись. А тому вони рушили стежкою поміж сосен. По дорозі Таня розповіла багато цікавого. Розповіла, що її сестриця Оля вже давно накинула оком на лікаря Володю, власне, тільки-но той повернувся після медінституту. Вона прийшла до нього в лікарню і сказала, що вчитиметься в медучилищі, а потім працюватиме з ним разом, бо їхній фельдшерці Ніні Павлівні вже час на пенсію. А їхня мама весь час учить їх: як хочеш мати чоловіка, то треба намітити хлопця і відразу поводитися з ним не як з хлопцем, а як із чоловіком: кричати на нього, навіть якщо він робить усе, як слід, але й піклуватись: ну, там, питати,

чи не голодний, чи не треба чого. То Оля так і робила з Володею, і, здається, є результат. Але коли в селі з'явився ти, Євгене Батьковичу, то Оля вирішила перемикнути на тебе, а Володя вже на гачку, навіщо тоді було...

— Володя значно краще за мене! Так і передай Олі!

— Але ж у тебе генеральський дім! — щиро вигукнула Таня.

— Перекажи своїй сестрі, що я збираюся цей дім продавати! Щойно настане час, коли я зможу ним розпоряджатися!

Вони вийшли з лісу і рушили стежкою через поле. Як виявилось, в цьому полі було декілька стежок, які ховалися серед трав і перепліталися одна з одною. Якщо підеш не тою, то прийдеш зовсім не туди, як уже трапилося з ним.

— І як ти знаєш, Таню, якою стежкою йти?

— А як ти знаєш у місті, якою вулицею йти?

Доки вони йшли стежкою через поле, Таня розповіла, що, за словами Дем'янівни, її доля ще не визначилася. Ще немає тих знаків, які можна було би прочитати. Мало в якої дівчини її віку воно так, для більшості вже все зрозуміло. Принаймні так сказала ворожка того дня, коли ми зустрілися серед оцього поля, пам'ятаєш? А також, як розповіла сестрі Олька, Дем'янівна того дня сказала, що вони з Володею будуть разом. Але сказала про це якось невесело. А може, Оля це невесело переповіла.

Вони увійшли до Кобівки, і Євген відчув, ніби його обманули. Так само, як Іривка не справляла враження земного раю, так і Кобівка не виглядала місцем скупчого проживання чаклунів. Невиразна сільська вулиця з парканами, темною зеленню та невеличкими цегляними будинками з дерев'яними фарбованими верандами. В одному з таких масточків і жила Дем'янівна. Єдине, її

дім був не на вулиці, а вглибині. Між двома садибами пролягала вузенька стежка, куди завернула Таня, а він рушив за нею.

На подвір'ї залящав маленький песик. Таня зупинилася, поки жінка, ніяк не бабуся, вийшла на веранду й не наказала песикові замовкнути. А потім запросила їх у дім.

Кімната, в яку вони ввійшли з веранди, була невелика, майже без меблів, лише стіл без скатертини та дві лавки. Стіни ретельно побілені, на них не було ні картин, ні килимків. Тільки висушені китиці червоних ягід, певно — калини, де-не-де звисувалися зі стін. Підлога з рівних широких дощок, вікна без фіранок. Євген відчув у кімнаті несподіваний протяг, і зробилося моторошно. Стало холодно, хоча він був одягнений. До кімнати ніби увірвався якийсь нетутешній великий простір. Це вдруте, коли його так вразив інтер'єр. Вперше це було в дитинстві, коли мати брала його в гості до своєї подруги Ірини Романівни, яка мала велику кімнату в комунальній квартирі на Львівській площі. Відтоді ні хороми на Пушкінській, ні великі будинки його американських колег не викликали в нього захвату на межі з зупинкою серця, який раптом викликала ця сільська кімната.

Дем'янівна сіла біля столу, а їм запропонувала сісти навпроти. То була гарна жінка, хоча й не молода; статурна, що було незвично для сільських жінок, які здебільшого ставали з віком безформними. Єдиною даниною традиції було те, що вона була в хустці на кшталт очіпка, її волосся видно не було. Але ніяких спецефектів, ніяких грізних поглядів спідлоба, ніяких театральних жестів. Вони трохи поговорили, як звичайні знайомі. На столі не було ні чашок, ні чарок, ні книги. Спокійно говорили, мовляв, літо минуло, завтра до школи. Тобі,

Таню, останній рік. А як вам тут у нас ведеться, Євгене, не знаю, як по батькові? Ви вже оформили спадок на будинок? А добре вам у тому домі? І раптом Дем'янівна нервово сказала:

— Таню, піди подивися, чого Ірчик так гавкає?

Насправді песик мовчав. Але Таня слухняно вийшла, а Дем'янівна підвелася, і Євген, наче охоплений якимось спазмом, схопився слідом за нею. Його кинуло в жар, хоча доти він відчував себе непритульно через остуду.

— Не все зможеш скласти так, як судилося. Поневі-рятьтимешся на чужині. Не зумієш повернутися до себе.

Тими трьома реченнями вона звернулася до нього на ти. Хоча до й по тому була на ви. Він був, як під гіпнозом, не спитав ніяких пояснень, під дією якоїсь сили рушив за нею на вихід. І поки йшов через напівтемну веранду-передпокій, побачив у запиленому, обплетеному павутинням свічаді себе, але не таким, яким він був тоді, а суттєво старшим: із сивими вусами, з помітно поріділою чуприною. Це видіння тривало кілька секунд, але моторошне відчуття лишилося надовго. Чому він не затримався біля того свічада? Може, тоді він зрозумів би, що йому все примарилось. Адже омана для ока — річ, яка час від часу трапляється з усіма.

Таня чекала на них на подвір'ї. Він рушив по стежинці, дійшов до хвіртки, обернувся. Певне, за ті кілька секунд, поки Таня затрималася біля дому Дем'янівни, та сказала дівчині так само кілька значущих слів.

— Хай вам щастить, — сказала Дем'янівна, зачиняючи за ними хвіртку. — Нехай усе складеться якнайкраще. І для вас, і для Тані.

Назад вони йшли мовчки. І тільки-но вийшли з лісу в Ірівку, Таня, не попрощавшись, побігла вулицею до себе, а Євген рушив до генеральського дому.

Вдома він відтворив у пам'яті слова, що їй сказала Дем'янівна, а потім навіщось записав їх: *Не все зможеш скласти так, як судилося. Поневірятимешся на чужині. Не зумієш повернутися до себе.* Він нарахував: у тих трьох реченнях п'ятнадцять слів. Не фатальні тринадцять. Нейтральні п'ятнадцять. А втім, він ніколи не заглиблювався в нетрища нумерології.

6. Нудна, безрадісна пора

Він прожив в Іривці всю осінь. Купив дрова, бо їх йому, як з'ясувалося, ніхто не збирався дарувати. Те, що на селі купують, а не вирощують, над тим дуже трусяться й ні з ким не діляться. Дрова суттєво зменшили його заощадження, бо коштували десять мільйонів.

Але топити грубку його навчили безкоштовно. У нього добре виходило ставити поліно на особливу підставку й розколювати його невеличкою сокиркою. Восени жінки майже не ходили до нього, але от привезли йому на возі два мішки картоплі. Йшли осінні дощі. Він не виходив з дому. Йому нікуди не було потреби йти. Іноді йому добре думалось і читалось, а іноді було нудно й незатишно. Життя без обов'язків — це також тягар, що його не всі вміють донести до потрібного місця. Хоч би скоріше та чужина, де він поневірятиметься. Певне, стипендію в Америці йому дадуть. А як же інакше він дістанеться до чужини?

Коли погода ставала кращою, він на день вибирався до Києва. Дізнавався, що з Америки ще нічого не повідомляли, а також, що ніхто не телефонував, не пропонував ніякої роботи. Обмінював чергові долари на сотні тисяч купонів, купував каву та їхав назад до Іривки.

Ця дорога від електрички через поле, коли такий вітер, для міського жителя є певним випробуванням. Тому, коли посигналив Тихонович, який їхав із райцентру, із засідання методичного об'єднання викладачів української мови, й запропонував підвезти, Євген умить погодився.

Але Тихонович відвіз його не до генералового дома, а до свого.

— Вам з дороги хочеться паабідати А в Зої Микалаївни саме все гатово. Борщ із дамашнього півня.

Так, фонетика в чужій мові — то те, з чим найважче, гадав він, слухаючи Тихоновича. Це стосується всіх мов. Щойно в електричці наслухався тих, хто прагне говорити російською, фонетично говорячи українською. А тут навпаки.

За столом господарі дому, Євген і Таня. Оля в місті, вчиться на другому курсі. Іноді приїздить на вихідні, а іноді ні. Таня мовчить, проте уважно слухає. Це він вперше побачив її після візиту до Дем'янівни. Зоя Миколаївна знову скаржиться на те, що прислали нові нормативи на зарубіжну літературу.

— Євгене, ви саме з дому. Скажіть мені, як мати?

Цього разу Євген вже підготовлений, тож відповідає адекватно:

— Хворіє, але працює.

— Треба було б їй на літо в село. Таке добре літо було! У генераловому домі місця всім вистачило б!

— В неї алергія на село. Астматичний компонент від сільських пахощів.

— То в неї дихавиця? Боже, Боже, яке лихо! А скажіть, Женю, як мама ставиться до зменшення курсу російської літератури?

Євгенові байдуже, як його мати ставиться до цього всього. Господи, знову його затягли в цей примітивний дім, знову втягують у ці безглузді розмови. Борщ з домашнього півня, коли ти з дороги, то, звичайно, добре, але розмови до борщу...

— Моя мама як патріотка незалежної України ставиться до цього позитивно, — відповів Євген, подумавши: як брехати, то брехати. — У неї вже немає сил перевчитися на викладання української мови, але вона вітає зарубіжну літературу в середній школі.

— То як же без «Євгенія Онєгіна»? — перелякано питає Зоя Миколаївна.

— А як без Гете? А без Гемінґвея?! — вигукує Євген. — А без Гомера?

— Але ж то завжди було для позакласного читання! Я давно помітила: зарубіжну літературу учні охочіше читають. А російську як на заняттях не даси, то й не прочитають.

— Навіщо нам ця хвора література? Російська література — це докоїтальна література!

— Яка? — вражена незрозумілим словом вчителька.

— Ну, як це сказати, література, котра, як ніяка література світу, виступає проти сімейних цінностей!

— Як це так? Російська література — одна із найпорядніших літератур світу! Вона за любов!

— За любов, але без інтимних стосунків! Без коїтусу, щоб вам усе було зрозуміло!

— І не треба того кобітусу! Спершу треба заміж!

— Хай навіть так! Але вже коли одружилися, тоді можна?

Зоя Миколаївна та Михайло Тихонович задоволено загігикали.

— Але коли велика любов, то бувають такі обставини, що можна й без одруження.

— Ну, якщо вже справді велика любов, — дозволила вчительська родина.

— А російська література каже, що і тоді не можна! Бо буде зле! Моя бабуся, мама матері, яка ще за царя закінчила гімназію, до речі, це мати нашого з вами генерала!

— Ой, Женю! Мати нашого генерала, хай йому там буде добре, вчилася в гімназії? А я тобі завжди казала, Мішо, що то був незвичайний чоловік! І ви, Женю, також незвичайний!

— Я звичайний! Але я не про те, це так, до слова. Я про інше. Бабуся постійно читала вголос салонний вірш, аж набридло: *Только утро любви хорошо, хороши только первые робкие встречи!* І це означало, що потім, коли любовні справи підуть далі, буде зле! Росіяни не вміють кохатися! Хай що зроблять, те в них Достоєвщина! Тому їм і *хороши только первые робкие встречи*.

— Але ж які книги вміють писати! — заступилася за росіян Зоя Миколаївна.

— А що в тих книгах? Тільки цнотлива любов з усіма стражданнями! Анна Кареніна, коли зійшлася зі Вронським, тільки «паскудилася»! Після того, як вони вперше кохалися, вона сказала йому: подите вон! А наші вкраїнські Мавка і Лукаш кохалися, і все в них дуже добре виходило! Хоча й не були одружені!

— Але ж школярам такого не можна казати! — вигукнула Зоя Миколаївна.

— Тільки можна витягати з-під шкільної парти дівчачі трусики, — буркнув під носа Михайло Тихонович.

Похмура осінь ставала дедалі холоднішою й похмурішою. Дні були такі короткі, що тільки спати. Вже до нього ніхто не ходить, ніхто не заважає читати великі

книжки чи вдосконалювати німецьку мову, чи писати своє. Але натхнення нема, хоча в домі тиша. Тільки риплять мостини в сусідньому крилі, повільно стаючи на місце за годину потому, як по них походили. А може, то ходять покалічені коби, яких невідомо для чого кастрували дурні іри, виявивши безглузду жорстокість, за яку розплачуються й досі?

Тож коли рипнули вхідні двері, він подумав, що то хтось із них. Кроки в передпокої, в кухні. Ні, то хтось із людей. Він вийшов до кухні, запалив світло. То Таня, Господи, Таню, прохось, щось сталося? Чого ти раптом прийшла сюди о такій порі?

— Я хотіла спитати, я тобі приносила газету. Ти прочитав?

Справді, кілька днів тому, йдучи зі школи, Таня принесла йому газетку, де була стаття, уявіть собі! — про Ніцше!

— Подивись! Про твого філософа! Почитай! Тобі буде цікаво!

Банальна статейка на чотири тисячі знаків, головний редактор вирішив підняти інтелектуалізм свого вбогого видання про насіння та колорадських жуків, вмістив статтю про Фрідріха Ніцше. Мовляв, великий німецький філософ не був гітлерівським прислужником, як розповідали за СРСР, а зовсім навпаки. А тепер Таня вирішила зайти обговорити з ним цю статтю. А може, і взяти щось почитати цього вусатого філософа, в нього такі вуса, як в українців... Як у тебе, до речі.

— Та ні, Таню, в мене не такі.

Таня навщось намастила губи яскравою помадою, густо обвела очі чорним олівцем, приклеїла штучні вії, які кепсько тримаються на її повіках. Раніше вона ніколи не приходила за темряви. Кілька разів заходила в обід,

ідучи зі школи. Він тоді частував її своєю смаженою картоплею. Тані подобалось. Мовляв, її батьки його частували, а тепер він частує її. Одного разу він навіть варив їй каву у джезві. Це було в її останній візит, коли вона занесла цю газетку.

І от вона завітала до нього ввечері. Рання темрява пізньої осені заповонила все село. Ліхтарі на іривських вулицях не світять. Всі люди сплять або дивляться телевізор. А в його домі ця дівчинка. Вона прийшла йому сказати, що їй не треба його генеральського дому, і весілля, як Ольці, їй також не треба. Але вона хоче «бути його другом». І ніхто не довідається, що вона зараз у нього. Взимку, коли надворі темно, на селі пропускають важливі новини. Таня почала судомно схлипувати, він дає їй випити соку з коробки, бо кринична вода в Іривці не питна. Вона каже: ти собі уявити не можеш, тут усі дивляться «Санта-Барбару», навіть учительки в школі обговорюють з учнями на занятті Іден і Круза. Він заводить Таню до вітальні, садовить її на диван, каже, що скоро вона закінчить школу й поїде з цього села, і буде вчитися в місті, де також усі дивляться «Санта-Барбару», але все-таки є трохи більші можливості знайти щось інше. На свою голову він обнімає Таню за плечі, легенько, як дитину. А Таня сприймає це як сигнал та обнімає його за шию.

Він був сам уже майже рік, і втома попередніх бурхливих років уже давно минула, чоловіче ество вимагало штурму нових висот. Він тоді подумав: якби йому запропонувалася Оля, він би не витримав. А Таня на порозі свого шістнадцятиріччя виглядає на тринадцять, то чи може він робити такі речі з дитям? Він не педофіл, йому подобаються дорослі телиці. Але цю дитину треба якось заспокоїти:

— Таню, сонечко, в тебе ще все попереду, пам'ятаєш, що казала мудра Дем'янівна!

— А тоді, коли я ходила з тобою, вона вже сказала інше!

— Що ж вона такого сказала? От мені вона сказала, що я поїду на чужину й невідомо, коли приїду! Ти згодом зустрінеш доброго хлопця! Я ж для тебе старий козел!

— А я й не хочу ні заміж, ні дому твого не хочу! Але чому ти не хочеш зі мною навіть просто так? Я вже зовсім ніяка для тебе? — Таня не забирає своїх рук з його плечей, судомно вчепилась пальцями в його сорочку. І в якому серіалі вона бачила таке?

— Таню, ти хочеш, щоб я зараз розстебнув штани і дістав усе, що в мене там є?

— Навіщо ти кажеш гадості? — здивовано схлипнула Таня.

— А ти хочеш, щоб я їх робив?

— Я хочу, щоб була любов. І тоді це не гадості. І не треба мені заміж!

— І тоді все те саме, повір мені... Таню, ми розмовляємо про щось не те. Давай я відведу тебе додому!

— Не треба мене водити! У нас в Іривці не страшно! Я до тебе з чистим серцем прийшла! Я від тебе нічого не хотіла! А ти не повірив! Думав, я хотіла тебе змусити женитись! А я хотіла, щоб ми стали друзі! — останні слова вона не вимовила, а проплакала. І втекла, затискаючи в кулачку накладні вії, які раптом впали їй на щоки. А він довго стояв на порозі на холоді, вдивляючись у сліпу листопадову темряву, в якій зникла Таня.

Кілька днів не міг відійти від тої пригоди. Як він мав повестися, щоб не образити її? Звичайно ж, він міг зробити її жінкою, при тому не зробивши матір'ю. Вона зовсім не була йому огидною, а він досить добре розумівся на цих справах. Але саме тому він наперед

знав, як воно буде потім, і в першу чергу їй. Дівчинці захотілося кохання, вона думала, ніби, якби я почав стягати з неї светрика, вона б відчула щось незвичайне. Тут що не зробиш, усе буде не так, усе спричинить травму. Борони нас, Боже, від таких ситуацій...

А в день зимового рівнодення було зіграно останню дію його сільської драми. Віє вітер, а він сидить у теплому домі. Сніг ще не випав, певне, і Новий рік буде без снігу. Він і Новий рік тут зустрічатиме. Де та чужина, яку напророчила йому Дем'янівна? Йому вже й не хочеться в Америку. Йому добре тут. Шкода буде продавати цей дім. Він за ним сумуватиме. Він довідувався про його ймовірну ціну. Йому не вистачить купити квартиру в гарному районі Києва, хоч би вистачило на двокімнатну на околиці. Добре було б мати і помешкання в Києві, і цей дім. Але це, мабуть, неможливо. Він уже починає сумувати за Києвом, і це добре. Значить, скоро скінчиться затишшя, почнеться нова хвиля нормального життя. А в Києві він, напевне, сумуватиме за цим будинком, за просторими кімнатами, за грубкою, яку він так вправно при звичаївся топити.

Останнім часом йому знову стало добре думатися. Знову почали згадуватися несподівані епізоди його дитинства й отрочтва, добре йде німецька мова. Кажуть, справжній Ніцше — лише в оригіналі. Він ставить диск із третьою симфонією Малера, відрегулює звук. Але великі німці — Ріхард Вагнер, Ріхард Штраус, Густав Малер не люблять, щоб їхню музику використовували як тло. Вони полюбляють, щоби слухали лише їх. То ж він зупиняє диск і слухає тишу. Дядько недаремне писав про рипіння підлоги. А чи знав він, що то ходять неприкаяні коби. Предки нинішніх іривчан щось таке зробили давнім чаклунам, а тепер не знають, як заспокоїти їх. А може,

бідна Таня приходила рятувати своє село, щоби чужинець покохав її, і цим вона виконала б якусь місію... І як у це українське село можна повернутись якийсь-там рай, якщо в усій Україні повний розвал? Невиплата зарплат і пенсій, а ціни зростають, гіперінфляція і розвал економіки, російська й американська масова культура на екранах телевізорів, свідомі українці виїждять за кордон, а український сільський люд по п'яні співає російські пісні. Господи, який дурний хаос у його голові, це найгірше, коли думка не може звільнитися від чужих слів! Такий хаос ніколи не народить танцюючої зірки. Краще він знову поставить Малера і спробує вимкнути думки.

Стукіт у двері. Невже це знову Таня? Треба буде запросити її послухати музику, класичну. Малер їй не піде, проте в нього є Вівальді. Він іде дверей і бачить на порозі Зою Миколаївну та Михайла Тихоновича.

— Женю, дорогенький! Ми вже боялися, що ви не відчините!

— Я працював над сьомим розділом своєї дисертації!

— Вже над сьомим! Вітаємо! Та ж і ви до нас привітайте! У нашому домі велике свято! Нашим дівчатам сьогодні шістнадцять років! Оля приїхала з області! І Танечка теж дуже хоче вас бачити!

— Але я нічого не знав! В мене й подарунка нема!

— Ми Таню послали, щоби вона, йдучи зі школи, вас запросила заздалегідь. А вона посоромилася, не зайшла, вона ж іще зовсім дитина у нас.

Цілком зрозуміло, що дівчина не пішла запрошувати його на свій день народження після того, що в них було. А тут ці її безтямні батьки, Співоча теща, українізований псковський русак Тихонович. Вони обоє говорять, перебивають одне одного:

— І друг ваш Володя у нас.

- Він хотів сам іти вас кликати.
- Ми на машині, Женю, сідайте в чому є.
- Не треба подарунків!
- Ви — наш найбільший подарунок!

І от він у Марухіних, бо ж їхнє прізвище саме таке. Його з'яву гості зустрічають бурхливими оплесками, на мить відірвавшись від їжі. У домі багато людей, багато страв, багато самогону. Нема де сісти, всі товчуться, всі наступають одне одному на ноги. Ось Володя тисне йому руку. Ось бліда Таня із жалюгідною посмішкою. Ось сільська Клеопатра Оля в пухнастому светрі з величезним декольте, в тісних джинсах. До речі, на Тані такий самий светр, але під нього піддягнуто кофтинку, тому немає такого сексуального ефекту. Та й таких пишних грудей, як у сестри, у Тані нема.

Йому наливають. На це дебільне свято прийшли всі вчительки Іривської середньої школи. Ось директорка Ганна Петрівна. Ось Та, що носить молоко, у неї в руках склянка білого кокосового лікеру, вона в такий спосіб демонструє свою вишуканість і непричетність до самогону, натомість удавану причетність до молока. Ось Жінка овочева з великим огірком у руці. Вона чаркується не чаркою, а огірком. А ось молода пікантна пані крутить сідницями і носить гостям тарілочки з салом.

— У вас у місті казенку заїдають чим? Сиром? Саломі? Сьомгою? А в нас на селі на всі випадки життя лише сало! Салоу, салоу, салоу! — вимовляє вона українське слово начебто з англійським прононсом. Євгенові пояснили, що це вона, Анжела Валеріївна, англчанка, яку вирішили залишити в іривській школі, попри аборт.

На це ідіотичне збіговисько він у чому стояв, у тому й поїхав. Накинув лише піджака і взувся в чоботи, вони йому зараз печуть ноги. А куртки не взяв, бо сказали,

що й назад його також відвезуть. От що таке невміння відмовляти. Тому, певне, він *не все зможе скласти, як судилося*, як казала мудра Дем'янівна. Співоча теща наказує всім замовкнути, позаяк зараз має виголосити тост Євгеній Онегін.

— За здоров'я сестер Ларіних! — вигукує він. Всі плескають у долоні, ніби він сказав якусь напрочуд мудру річ. От ідіоти! І тримає таких українська земля...

Його очі зустрічаються з нещасними очима Тані. Здається, вона думає так само, як і він, лише, звісно, не має у своєму вокабулярі відповідних слів, які назвали би цю гулянку та її учасників. Та й у нього, зрештою, слів нема. І от в юрмі він бачить Олю. Вона підморгує йому. А потім дає знак: іди на вихід. Він іде. Вони виходять на подвір'я. Віє грудневий вітер, але після задухи в домі йому не холодно, навіть добре. Очі Олі, підведені, як у Клеопатри, сяють у темряві. Вона, на відміну від сестри, користатися косметикою вміє. Вона без пальта, лише в пухнастому светрі з великим вирізом, він хоче торкнутися того, що там, Оля не дає, загадково посміхається, веде його кудись. Він тягне руки до її принад, вона тікає, от мала зараза! Якщо вона буде отак водити його по подвір'ю, він по-підлітковому кінчить у штани. Але Оля зупиняється, обертається до нього спиною, хвацько спускає тісні джинси й обертається до нього голим задом. Сяйво ліхтаря, який ввімкнули на подвір'ї на честь урочистої події, відбивається на тій юній здоровій шкірі. На лівій сідниці витатуйовано метелика. Очевидно, Оля хотіла показати йому ту чудасію, мовляв, вона вже другий рік у місті, тож на відміну від своєї сестри-відмінниці вона не село, знає всілякі класні навороти.

Але не куштувати йому райських плодів! Його валять на землю, його душать, а Оля верещить. Чи підтягла

вона свої джинси? Бо він свої так і не розстебнув. Він намагається вирватися з міцних рук Володі, але це не легко. Молодий лікар дихає йому в обличчя самогоном і душить його із безсумнівним наміром задушити. Але Володя не дуже вправний у бійці, обробляє рани суттєво краще. Тож Євгенові вдається вирватися з обіймів Володі, схопитися на ноги. Коли він згодом пригадував ці хвилини, які назавжди змінили його життя, то відзначав, що тоді в нього навіщось увімкнулася безглузда для тої ситуації відкритість до рефлексій. Він саме тоді пригадав, як били одне одну Лада і Галя, а він не міг їх розняти, а вони всіяко прагли вилучити його зі своєї гри. А тут, на сільському ґрунті, спрацьовує патріархальна парадигма: б'ються чоловіки. Хоча дія відбувається в селі Ірівка, де жінки підім'яли чоловіків. Логічніше було би бити малу сучку Олю. Проте Володя б'є його, свого друга, який знав таємницю його й Олі, про яку в Ірівці ще мало хто довідався. І кінець чоловічої бійки серйозніший, ніж свари жінок. Володя знову хоче повалити його на землю, а Євген знає: йому один раз пощастило встати, вдруге це може й не вийти. Тож він штовхає Володю, щоб той не накинувся на нього вдруге. Володя падає горілиць, зачепившись головою об сходи до клуні. Володя завмирає, в нього кров біля рота і біля потилиці. Євген німіє.

Оля вже давно зникла, але до нього підбігає Таня. Вона підтримує Євгена, який сильно хитається, мало на падає на замерлого Володю. В домі п'ють і гуляють, ніхто не побачив зникнення головних учасників свята. Таня і Євген падають на коліна, трусять нерухомого Володю. В них обох раптовий імпульс: треба кликати лікаря Володю, який не раз підновлював людей після сільських свят. Але ж ось він, лікар Володя, лежить не-

рухомий на холодній грудневій землі. А до Марухіних, поки там що, поспішають іще якісь гості, піднімаються на ганок, стукають у двері, їм відчиняють.

— Я так гадаю, мені треба лияти звідсіля, поки мене не загребли до вашої міліційної дільниці, — каже він Тані.

— Остання електричка на Київ о десятій, — каже Таня.

Вона веде його до тої машини, якою його привезли сюди, й сідає за кермо.

— Ти вмієш водити машину? — навіть у тому стані, в якому він був тоді, це вразило його.

— Мене тато навчив.

— Але ж у тебе немає прав!

— До станції їхати, не виїжджаючи на трасу. Та й сьогодні чергує дядько Роман, чоловік нашої Ганни Петрівни.

Вони не встигали, а тому Таня гнала машину по мерзлих стежках серед чорних полів. Добре, що не випав сніг.

— Таню, в мене ні копійки грошей!

— У мене також. Але в цій електричці квитки ніколи не перевіряють.

— Таню, сонечко, котику, поїдеш зараз у той дім, ось ключ, тримай, і там у буфеті, в супниці, гроші, я саме продав долари, там лежить п'ять мільйонів, візьмеш їх собі. І мій паспорт забереш собі, бо там моя адреса. Звичайно, знайдуть, якщо шукатимуть, але, може, не відразу.

— Ти не хвилюйся, все буде добре! Ти доїдеш, куди тобі треба!

Якимось дивом вони встигли на станцію до десятої. На платформі нікого нема, тим краще, менше свідків. А вдалині гуде й світить вогнями електричка, яка скоро на мить спиниться біля розбитої платформи. Він обертається до Тані, кладе їй руки на плечі.

— Ти хотів цього з Олькою? — гірко питає вона.

— Це було без любові, Таню. Але ж нічого й не було, хоча й могло бути. Чоловіки таки свині, ти це сама побачила.

— Ми ніколи не побачимося, Женю!

— Ми неодмінно побачимося! Оля стане товстезною тіткою, не влізе у двері! А ти будеш гарною, розумною, тоненькою, і ми зустрінемося серед Атлантики! — невідомо чому згадав він назву того дамського читва, яке лишалося на його письмовому столі поряд з двотомниками Ніцше й Бекона.

Він поцілував Таню в щічку, стрибнув на слизькій металевій східці-щаблі, піднявся в тамбур. Потім, хитаючись, рушив у порожній вагон і повалився на сидіння, з якого були зідрано дерматинове покриття. Від деяких сидінь у вагоні лишився тільки металевий кістяк.

Він не знайшов жодної тисячі купонів в кишені піджака, але все одно на вокзалі в Києві сів у таксі. Водій не второпав, що чувак без куртки, коли на дворі ходять у дублянках. Коли довіз, то матюкався, але піднявся разом з ним на поверх. Мати відчинила йому з вигуком «Ну, слава Богу!»

— Ну, слава Богу, — повторила вона. — Тобі вже разів зо п'ять телефонували з посольства! Завтра о дев'ятій ранку треба віднести в посольство Сполучених Штатів закордонний паспорт! Тобі вилітати на твоє стажування відразу після Нового року! Ми надіслали в село телеграму! Добре, що приїхав, тільки-но отримав!

— Дай мільйон, мені треба розплатитися з водієм, — перебив він матір.

— Де я тобі візьму той мільйон? — заверещала мати.

Тоді він попросив водія зайти в передпокій, той грізно відмовився, сказав, що чекатиме тут. Тож Євген від-

штовхнув перелякану матір, увійшов до кімнати, зігнав батька з дивана, відсунув диван, відсунув тумбочку, витяг свою останню заначку, де лишались нещасні сто п'ятдесят доларів. Вийшов на площадку до таксиста, простяг йому п'ятдесят зі словами:

— Вибач! Візьми! І хоч хто би питав, ти мене сюди від вокзалу не віз!

Водій зрадив, і вони потисли одне одному руки.

— Ти мені можеш пояснити, що все-таки сталося? — спитала мати.

— Ваша телеграма застала мене на балу у Ларіних. Якби я забігав додому, то не встиг би на останню електричку. Тому й приїхав без пальта і без грошей.

— Зрозуміло, — відповіла мати. — Лише не зрозуміло, які можуть бути Ларіни в селі Ірівка?

7. What a Russian Story!

А далі дія відбувалася в Америці. Якщо звісна річ, не рахувати того нетривалого періоду перед від'їздом, коли він жив у стані постійного жаху, що за ним прийдуть і притягнуть до відповідальності за скоєне вбивство. Він намагався не бувати вдома, і навіть Новий рік, свій останній Новий рік у Києві, зустрів не вдома з батьками, а з пляшкою пива прямо в метро, на станції Хрещатик, де крім нього було повно інших неприкаяних громадян. Єдине, що заспокоювало тоді, це пророцтво ворожки Дем'янівни з Кобівки: Поневірятимешся на чужині! Та хоч би дістатися тої чужини! Краще на чужині, ніж у в'язниці!

Але сотання нервів минулося. Останній пік вивертання навиворіт він пережив на паспортному контролі в Борисполі. Коли прикордонник нарешті повернув йому з віконечка кабінки його закордонний паспорт, він відчув не просто полегшення, а потойбічну легкість, коли зникає вага власного тіла й виникає ризик попливти під стелею. Якби його шукали, щоб узяти, то не дали би пройти паспортного контролю. Але ось він сів на рейс до Амстердама, ось пересадка на Америку. Він навіть не знав, до якого міста, до якого університету

його нової батьківщини він летів. Але на табло чітко висвічувалися номери рейсів, зазначених у його квитку, тож за кілька годин він дістався, куди треба. Тим паче, що до Америки він летів не вперше. Щоправда, раніше його приймали великі міста вздовж Атлантики, а тепер треба було летіти ще далі на цілий часовий пояс. Але й туди Євген Самарський успішно дістався. Після всіх пересадок його зустріли й відвезли у приміщення, де він зміг відіспатися вперше після генеральського будинку, який лишався в абсолютно іншому бутті, в яке він забрів випадково, яке слід було забувати. Над цим він трохи згодом почне працювати, оговтавшись на американських теренах.

Коли термін його стажування вже йшов на другу половину і треба було думати про неповернення, він почав відповідати на симпатію Дуні Гурман, із якою познайомився на одному з численних університетських socials. Дуня одразу сподобалась йому, але не як ймовірна дружина, а як друг, як старша сестра, якої в нього ніколи не було, яку на тому етапі йому захотілося мати. І коли вони вже певний час вважалися добрими знайомими, він розповів Дуні Гурман і про генеральський дім, і про лікаря Володю, і про малу блядюжку Олю, і про зворушливу дурненьку Таню, а також і про другорядних учасників того дійства. Все, що сталося з Євгеном у селі Ірівка, надзвичайно схвилювало Дуню. Вона вигукнула:

— What a Russian Story! It's real dostoievity!

Бо ж те, як розгорнувся російський сюжет в українському селі, більше нагадувало Достоевського, а не Пушкіна: юна незіпсута, проте нерозвинена інтелектуально дівчина пропонує себе дорослому чоловікові високого освітнього рівня. Чоловік не бере її тому, що

вона ще не доросла до того, аби звабити його. (Хоча, власне, якщо діяти за Достоевським, то малоліток треба брати, тим паче, якщо самі лізуть.) Ще одна юна особа, гріхозна, пропонує себе тому ж чоловікові, і нею він спокушається. У нареченого юної розпусниці зі спокусником не шляхетна дуель, а п'яна бійка. Спокусник випадково вбиває чистого душею нареченого. Перша дівчина, хоча й пережила тяжкий шок сексуальної відмови, допомагає спокусникові втекти від правосуддя. Тяжка надривна сцена на станції серед поля. Потяг їде неозорим російським степом, на вустах у спокусника вічно залишатиметься сіль від сліз на щічках малолітки...

Хто винний?

Можна в усьому звинуватити спокусника, який убив нареченого. Але той захищався, якби не він, то його. Можна в усьому звинуватити нареченого, який хотів убити спокусника, але той був у стані афекту і не контролював себе. Можна знов-таки звинуватити спокусника, але не в тому, що захищався, а в тому, що спокусився. Але він дуже довго був без жінки, тому й не контролював себе. Можна в усьому звинуватити юну розпусницю, але звинувачувати треба не її, а примітивні умови її життя. Дівчина, як могла, рвалася до іншого буття, відмінного від того, яке пропонує тупе російське село. Можна звинуватити другу дівчину, яка допомогла спокусникові втекти від правосуддя. Але та рятувала коханого. Та й кому стало би краще, якби його засудили на кілька років ув'язнення через ненавмисне вбивство? Наречений від того б не воскрес із мертвих.

Що робити?

Тому, хто мимоволі став спокусником двох дівчат і вбивцею нареченого однієї з них, не варто вертатися до своєї країни. Скоріш за все, справи не порушували, бо

якби його шукали, то про це знали б його батьки, яким він час від часу телефонує. Але почуття страху псує життя. А в Америці про цей страх можна буде забути. Інтерпол убивці сільського лікаря не шукатиме, навіть якщо похопляться порушити запізнілу справу.

То що ж все-таки робити?

Можна жити в Америці на нелегальному становищі. Це можливо, так живе багато хто. В Америці багато роботи саме для нелегалів на будівництві й на фермах — у їхньому штаті багато і того, й того. А можна одружитися з американкою. Тоді взагалі все владається дуже просто. Так, їхній університет — не Гарвард. Але й тут є великі можливості.

Було літо, жахливе американське літо. Але на цьому пагорбі посеред прерії віє якийсь дивовижний протяг. Над прерією витають ластівки. Вони вдвох, тридцятилітній чоловік зі Східної Європи, розумний, гарний, чорнявий, з гарними вусами, з певними проблемами на батьківщині, але в кого їх нема, і трохи старша також по-своєму гарна американка з пишним рудим волоссям, з милим, доброзичливим, веснянкуватим обличчям. Сидять не на підстилці, а на складаних стільчиках. Євгену ще менше хотілося обнімати перезрілу Дуню, ніж рік тому недозрілу Таню. Але тієї хвилини він привітав сам себе з *берегом*. З атлантичним. Хоча до Атлантики від прерії дуже далеко.

Він шукав людину, якій би міг довіритися зі своїми проблемами, обрав для цього Дуню. А Дуня відверто, наївно і щиро шукала молодого росіянина, зацікавленого в академічній кар'єрі в рамках Russian Studies, якому вона могла би дати непоганий шанс, і вона обрала для цього Євгена.

Русистом він так і не став, хоча Дуня всіляко підштовхувала його до того: адже на кафедрі русистики в їхньому університеті свого часу працювала дочка великого російського композитора ХХ ст.! В Україні є музичний гурт із таким самим іменем, відповідав Євген, але це не цікавило Дуню. Як казав твій Ніцше, Євгене, обмеження пізнання — то є мудрість. Пізнання України до планів Дуні не входило.

Можна перейматися й чимось маргінальним, вважала Дуня. Справжній науковець всюди знайде і ідеї, і їхнє втілення. Річ не в тім, що україністика — це щось іще вужче, ніж Irish Studies, які, одначе, є мало не в кожному університеті. Русистика також існує винятково в межах університетів, це не голлівудський проект. Річ у тім, що ми не в Гарварді. А якщо вже так сталося, то чому б не перейнятися русистикою? Аж ніяк не лежить душа? Але чому? Дуні здавалося, що вона схопила саму серцевину проблеми, коли звинуватила в його небажання поринати в російський золотий дев'ятнадцятий вік його матір, яка занадто ревно «сватала» синові тургеневських дівчат, аж він зненавидів їх усіх: і Лізу Калітіну, і Олену Стахову, і Наталю Ласунську. І вся російська література стала для нього такою собі правильною тургеневською дівчиною, стурбованою, як би віддатись якомусь революціонеру, не обов'язково російському. Або піти в монастир.

— Але ж у російській літературі стільки гріховних жінок! Ти міг би зайнятися котроюсь із них! — безпосередньо вигукнула Дуня Гурман, яка щиро вважала, що гріховна жінка є суттєво цікавішою, ніж так звана чиста. Принаймні для літературознавця!

Він не хотів бути русистом, але й академічним україністом теж бути не збирався, і Гарвард тут ні до чого. Якщо «Гарвард» — то апофеоза земної наукової кар'єри,

то хай де би він не був, скрізь буде «не в Гарварді». Дуня нічого не розуміла, і він не міг їй цього пояснити, та й не намагався. Вона не виявляла рис тиранічної заможної дружини, яких так багато в її улюбленого Достоевського, тож спасибі їй за це! Можна спокійно жити в Америці. Але в Америці зникає ніцшеанський дух. Хоча Nietzsche Studies є в багатьох американських університетах, не тільки в Гарварді. Але чи не шукав він сам можливості залишитися в Америці? То хто ж винний у тому, що послабилась його воля до життя? Пушкін? Була в часи його дитинства така ідіотська примовка в середовищі молодших школярів: як щось не так, хто винен? Пушкін!

Євген Самарський цілком скористався тими непоганими можливостями, що їх відкривав для нього цей університет посеред прерій, а точніше, шлюб із Дунею. Вже більше десяти років він перебуває на адміністративній роботі, яка йому скоріше подобається, аніж ні, бо він має можливість зустрічати багатьох цікавих людей, а звіти пишуть інші люди. Також він має й добру part time job: його запрошують усним перекладачем на конгреси й конференції. І цьому теж мимоволі посприяла Дуня. Він не хотів говорити з нею російською, хоча ніколи не відмовляється розтлумачити їй якісь хитромудрі місця з російських книг. Але замість того, щоби поліпшувати Дунину розмовну російську, він поступово перейняв від неї всю її англійську разом з її шиплячим ірландським акцентом. Вивчив англійську мову краще, ніж то було потрібно для успішної адаптації в Сполучених Штатах. І став класним interpreter.

Життя налагодилося. Зараз у нього є чи не весь набір земних благ. Громадянство великої країни, дім, робота, розумна дружина, не менш розумна коханка Галя в Чикаго (та, яку колись біла Лада), з якою вони спілкуються

українською. Також у нього є син, який визнає його за батька, з яким він теж спілкується рідною мовою. Єдине кепське — в його житті немає вогню. Але в кого він зрештою є?

А ще в нього немає можливості поїхати до рідного міста. Чи не тому він так уподобав уявні ностальгійні прогулянки Києвом, яким він йому запам'ятався. Мандруючи Києвом своєї пам'яті, він поринав у якийсь змінений стан, щось на кшталт керованого сновидіння, яке раптом різко й боляче виривалося з-під його керунку.

Ось він блукає холодним парком над Дніпром, це рання весна чи пізня осінь. На мокрих лавках немає київських міщан, які влітку не лишають жодного вільного місця, хоч не ходи в той парк. Ось він перебирається з одного парку в інший по хисткому містку, а внизу — далека вулиця, на яку йому моторошно було дивитися ще відтоді, як мати водила його малюком на прогулянку, показувала Київ. Але він зупиняється й дивиться вниз, не відводячи очей від далекого тротуару.

Ось естрада, де влітку грає симфонічний оркестр, принаймні грав у радянські часи. Тут познайомилися його батьки. Мати приперлася туди спеціально послухати концерт класичної музики. Батько підвалив випадково, бо заграли полонез Огінського, популярну мелодію, яка йому раптом сподобалась. А тепер біля поламаних лавок розляглася згряя бездомних псів із великими тоскними очима. Він довго спостерігає за ними, а потім ділиться з ними печивом з кишені. А потім іде до оглядового майданчика над урвищем, а за спиною Верховна Рада і якісь вічні мітингувальники. А він іде в наступний парк над Дніпром, який закінчується біля сірого будинку сталінської архітектури. Піднявши комір від холодного вітру, йде по вулиці Грушевського до станції метро

Арсенальна. Огинає будівлю станції та заходить до молочного магазину в іншому великому сірому будинку, де, стоячи, п'є каву, спираючись на вузький столик. В Америці кава гірша, в Європі краща, але такої немає. Поки його очі згадують гармату на постаменті, яку видно з вікна молочної, його язик і піднебіння згадують той чорний смак.

З тим великим сірим будинком на Печерську його пов'язує не лише та молочна, де він в несприятливі часи не раз пив дешево, проте добру каву. Саме в ньому відбулася та вечірка, на якій він познайомився з ними усіма, тими, хто впродовж кількох років визначали його життя, і з Ладією також. Це було давно, квартиру продали ще в перші роки, коли квартири стало можна продавати, та й навіть якби не продали, товариство розпалося: *одних нема, а ті не з нами*. Але з подвір'я можна побачити той балкон і той під'їзд. А для цього треба оминати продуктовий магазин і ввійти в арку. І там несподівано побачити не зелене подвір'я елітного київського будинку, а одноповерховий особнячок із сірої від давнини цегли, а за ним несподівану рівнину й квітучі трави. Саме на цьому місці його щось різко й боляче вибиває зі стану напівдрімоти. Чому його так мучить цей злам часу і простору? Бо ж і інші прогулянки по Києву рано чи пізно приводять його до генералового дому за сто кілометрів від столиці.

Він не забув нічого з того, що сталося з ним у тому будинку, в тому селі. Ніякого витіснення не сталося, він усе пам'ятає. Іноді намагається стримати ті спогади. А іноді не опирається їм, згадує і генеральський дім, і село Іривку, і Олю, і Таню, і Володю. Пророцтво Дем'янівни справдилося. Він пробув у домі тої жінки не більше п'ятнадцяти хвилин, які спливають у пам'яті

й по п'ятнадцяти роках. Він платить за свій невільний прогріх досить високу ціну: вже п'ятнадцять років не може поїхати до Києва, куди приїхати дуже хоче.

— Та не шкодуй ти за тим Києвом! — заспокоює його Галя з Чикаго, яка іноді в Києві буває, — місто руйнують, наче розум втратили, скоро нічого не залишиться! Історичного центру вже нема! В усіх прохідних дворах, по яких ти мене колись водив, втулили дурні бездарні хмарочоси! Давно немає ні наших улюблених кав'ярень, ні наших улюблених книгарень. Не їдь до того Києва! Ти ж можеш за казенні гроші їздити у значно приємніші місця! Де твій наступний конгрес?

Конгреси та конференції й справді влаштовуються у найнесподіваніших куточках планети Земля. Крім второваних шляхів, він відвідав і Мадагаскар, і Ісландію, і Індонезію. У листопаді конгрес на Азорах.

— Я з тобою, — каже Мирослав. Для нього нічого не значить ні рядок з поезії Маяковського *Вот и жизнь пройдет, как прошли Азорские острова*, ні рядок з пісні радянського барда *В городе Понта-Делгада девушка смотрит в окошко*. Але хлопець знає, що острови в океані — це круто, це cool!

— У тебе заняття в школі.

— А ти ще згадай, що в мене заняття в київській гімназії! Тату, май совість! Я розмовляю українською день і ніч, хоча ми не в Гарварді! Я навіть твою Дусю вивчив говорити «Добрий день!»

— Я помітив. Молодець!

— Ну то візьми мене на острови!

— Ти де тільки не бував у твої літа. Я у твоєму віці...

— Тоді був Совковий Союз! А тепер зовсім інше життя!

Люди з нашої гімназії бували по світу значно більше. Я зовсім не на першому місці по подорожах. Навіть не в

першій десятці. Тату, візьми мене на Азорські острови. У мене є pocket money на піцу. Ти не платитимеш за мене в ресторанах.

— У ресторані тобі накриють, як і мені, то не проблема. Але тобі треба буде купити квиток у бізнес-класі.

— Тату, я зростав без батьківської ласки, ти кинув мене немовлям! Ну то хоча б тепер візьми мене з собою на острови! — кидає останнього козиря Мирослав, і Євген сідає до комп'ютера й відкриває сайт потрібної авіакомпанії. Переконавшись, що для сина є квиток на його ж рейс, він пише організаторам конгресу «Different worlds: contact points», щоб йому забронювали номер з двома окремими ліжками. Йому вмить відповідають, що для нього вже заброньовано suite з двома телевізорами, де він зможе добре розміститися зі своїм сином.

— Ось бачиш! І як би ти сам дивився два телевізори? — прокоментував відповідь організаторів Мирослав.

Вони сіли в аеропорту Санта-Марія, і їх повезли до готелю «Терсейра». Все зорганізовано так, щоби відпочити перед наступним днем, враховуючи різницю в часі. Євген лягає у спальні.

— А ти розміщуйся у вітальні, — каже він синові, запиваючи снодійне.

— Не вапрос, — відповів Мирослав, вмикаючи телевізор. — Шкода, що не знаю португальської. А втім, ось англійський канал.

Коли вранці Євген підійшов до вікна, навіть у нього, звичного до шику унікальних клаптиків суходолу, защемило серце: Боже, яка краса! Хай далі буде інтелектуальне чванство, гуманітарна піна, міжмовна гра словами, не завжди дотепна, і похваляння, де хто був, що живить програмний лейтмотив такого штабу зібрань, але заради цих кількох хвилин біля вікна над бухтою варто було мати

земний статус, який дозволив приїхати сюди. А втім, і на таких суєтних парадах інтелектуального випендрону іноді озвучуються яскраві думки, які пропікають наскрізь тих, хто спроможний слухати не лише себе.

Першим він зустрічає свого земляка Дмитра Удальчука, якого бачить на подібних зібраннях чи не найчастіше. Колись, на початку незалежності, саме Удальчук організував для нього першу поїздку до Америки.

— Ти так і перекладаєш? Ти би міг виступати на таких зібраннях, — каже Удальчук.

— У всякого своя доля і свій шлях широкий, — відповідає Євген.

— Долю треба вміти міняти, а шлях, залежно від обставин, звужувати чи розширювати.

— Подивимося, пане Удальчуче, як ти розшириш чи звузиш свій шлях, коли тобі буде шістдесят і тебе перестануть запрошувати на такі конференції. А статусу Уйка Кажича ти, здається, не здобув.

— Ніби його можна здобути, якщо ти виступаєш від цієї країни, — відповідає Удальчук, тицяючи в Ukraine на своєму беджі та змінюючи тему:

— Дозволь, я тебе познайомлю, Євгене, наш колега з Японії Юкусаї, — японець чемно кланяється. — Він займається...

— Ти гадаєш, ніби я той останній невіглас, який не знає, хто такий Юкусаї? — каже Євген те, що мало не завжди кажуть за таких обставин.

На обличчі Юкусаї з'являється барва задоволення, якої не може загасити самурайське самовладання. Євген не знає, хто такий Юкусаї, проте добре знає силу цієї нехитрої фрази.

А ось і сам Уйко Кажич, автор соціофілобестселерів, що їх він пише мовою Simple English, щоб не давати

зайвого клопоту перекладачам. Це — людина такого рівня, коли всі, хто зараз тут, потім розповідатимуть: на конференції був Кажич! Або ще переконливіше: Я беру участь у конференціях, на яких буває Кажич!

А ось Бурукова, як же без неї? Головна антикомуністка Східної Європи, яка на всіх збіговиськах подібного стибу не тільки шукає нагоди блиснути своїм оскаженим і вже не актуальним антикомунізмом, а й відверто підшукує кавалера на ніч.

— Привіт, Самарчику, — кричить йому Бурукова. — Ти без жони?

Бурукова була в їхньому університеті, читала курс у рамках Anticommunist Studies.

— Я з сином, — відповідає Євген. — Кажич приїхав сам. Ти з ним уже познайомилась?

— Ти мене дивуєш, — відповідає Бурукова. — Ти ще й досі не знаєш орієнтації Кажича? Від нього треба ховати таких, як твій син, а де він, до речі?

Євген не хоче знайомити Мирослава з Буруковою.

— У мого сина розряд з айкідо. А Кажич — старе вайло. Old bumpkin to be honest. Але я не знав, що він гей. Але тут є Юкусаї, теж, здається, сам.

— А хто такий Юкусаї? — питає Бурукова, міняючи голос, збиваючи пальцями пасма над чолом.

— Бурукова, я тебе не впізнаю! Така інтелектуалка не знає, хто такий Юкусаї?

— Звісно ж, я чула про нього! Читала його праці! Я лише хотіла сказати, що я з ним особисто не знайома!

На пленарному засіданні — один росіянин, якого треба перекладати синхронно, та болгарин, який подав російський текст. Євген сідає в кабінку для інтерпретаторів, одягає навушники, підсуває мікрофон до рота. Він уже насобачився перекладати всі ці «виклики

часу», «культурні ієрархії», «кітчеві структури», «казуси підсвідомості» та багато чого. А також насобачився підхоплювати недомовлені фрази, навчився вивуджувати думку, висловлену поганою англійською, і це також не всі вміють. Він пишався, коли в нього це виходило, і йому було байдуже, що слухачі на конгресі починали аплодувати не йому, а автору доповіді. Йому вистачало авторського вдячного погляду. А коли доповідач починає екати російською, він так і перекладає ці уривки фраз, щоби слухачі чули народження думки з виру неокковирності. Він полюбляє цю роботу, хоча й знає, що Удальчук правий: особисто йому пишатися «я бачив Кажича», — це те саме, як якомусь звукооператорові похвалитися, що налагоджував мікрофони для яких-небудь Scorpions.

Шкода, що не вивчив німецької на тому ж рівні. Шкода, що майже не трапляється нагоди перекладати з української. Люди з України або говорять російською, або пориваються самі говорити англійською з різним ступенем успішності. До речі, а хто там цього разу з України, крім Удальчука?

Він розглядає програмку. Ось список доповідей на пленарці. Остання — жінка з України. Tetiana Maroukhina. «Нерв буття малих націй». Йолки-палки, а тема яка! Як її прізвище? Такого раніше не траплялось. Він читає уважніше... Ці відтворені латиницею слов'янські прізвища не завжди сприймає навіть його досвідчене око. Тетяна Ма-роу.. Так, йому зараз читати доповідь болгарина, той дав йому російський текст, а сам говоритиме з трибуни болгарською... А от цей етап пройдено. Тепер працюватимуть інші перекладачі, а він прочитає уважніше, хто ж така — ця доповідачка з України...

...Якщо все це десь фільмується для якихось космічних архівів подій, нехай за кадром звучить «Шторм» Вівальді!

Тетяна Марухіна! Здається, таке прізвище псков'янин Михайло Тихонович дав своїм дочкам Тані та Олі, яких він хотів назвати Марусею та Оксаною, але його дружина, вперта хохлушка Зоя Миколаївна, наполягла на своєму й назвала дівчат на честь Пушкіна. Це може бути й не вона, людей з однаковим прізвищем по світу безліч. Але якщо свого часу були і успадкований дім у селі, і дві такі різні сестри, і наречений одної з них, і святкування дня народження, і «дуель», то має бути й великопанське зібрання, куди наївна сільська дурепа прибуває в новій подобі. Пе-ре-істочена, англійською *transubstantiated*, являючи ще одну іпостась вічного повернення, *Ewige Wiederkunft*, про яке він читав тоді, в успадкованому домі, читав до самозабуття, аж фізично відчуваючи вихори часових пластів на місці прадавнього кобища.

Євген знімає навушники, виходить зі скляної кабінки, прямує до конференц-зали, розглядає присутніх. Ті, в кого доповіді, зазвичай, сидять у першому ряду. Ось вона. Змінилась, але впізнати можна. В елегантному піджачку, з гарною стрижкою, із серйозним обличчям. Саме так виглядають ті, хто ще думає, ніби на таких збіговиськах народжуються великі ідеї. Їй має бути вже тридцять років. Виглядає зовсім молоденькою. Дуже симпатична пані. Тепер за законом жанру він має падати до її ніг. А йому весело. Постмодерн є постмодерн. Великі сюжети сьогодні читаються без вогню, але зі сміхом. Це ж треба, щоб сюжет його життя обернувся таким грандіозним російським кітчем!

На трибуні черговий інтелектуал говорить німецькою, це — тямковитий пан, він його знає. Хтось слухає його без навушників, але більшість одягла, слухає англійський або російський переклад. Таня в першому ряду навушників не наділа. Вона знає німецьку мову? А втім, перед

своїм виступом вона може й не слухати інших, ось як вона нервово стискає роздрук своєї доповіді.

Він тихо ходить у проході під скляною стіною, за якою шумить море, демонструючи велику драму розбурханої Атлантики. Місця в рядах заповнені не всі, йому пропонують сісти, він тихо робить знак: не треба. Але знову просить програму, бо ту, яка в нього була, він забув у кабіні.

Лишилося ще дві доповіді до кінця. Тетяна Марухіна не заявляла, що їй потрібен перекладач. Але вона може заплутатися в англійській мові, з чим він стикався не раз. А може, запропонувати їй допомогу? Тож поки зал аплодує німцєві, він сідає поряд з Танєю в першому ряду й питає її, ледь стримуючи посмішку:

— Пані говоритиме англійською? Допомога не потрібна?

Сказав і пошкодував. Адже він своєю присутністю вибив її з ладу. Вона й без того нервує, а тут іще давній знайомий недоречно нагадує про себе.

— Ти полисів, — нарешті каже вона.

— Це ти точно підмітила. Але вуса на місці.

Він більше не пропонує їй своїх послуг, мовчки сидить поряд із нею в першому ряду. Ось передостання доповідь, зараз почне верещати Бурукова про те, як радянські окупаційні війська пригнічували її сексуальність. А далі черга Тетяни Марухіної. Вона не одружена? Чи лишила прізвище свого псковського тата?

Таня піднялася на трибуну, він сів у президії біля мікрофона на крайньому стільці поряд із трибуною, як сідає перекладач, котрий лише допомагає доповідачеві. Голос у Тані тремтить. Але говорить вона цілком адекватно. Чи звернув би він аж таку увагу на її доповідь, якби не особливий контекст? Може, й ні. Але, враховуючи контекст, це звучить просто-таки супер!

— Малі нації, які можуть заселяти досить-таки великі території, але все одно вони малі, бо не народжують ні великих ідей, ні великих людей. А точніше, люди стають великими, коли їдуть до великих країн. Найкраще, — до Америки. Їдуть по самореалізацію, але нерідко по дорозі через Атлантику втрачають той життєвий вогонь, який змусив їх шукати себе на чужині.

Але й та сама Америка дала світові стільки неспокійних, стільки пасіонарних особистостей, як той же Ернест Гемінгвей, який уже стільки років після своєї смерті змушує говорити про себе! І в малих націй є такі ж постаті, як Гемінгвей. Але їх не знає світ. І не тому, що нема перекладачів і літературних агентів, які робили би східноєвропейських гемінгвеїв відомими у світі. А тому, що світові досить американського Гемінгвея. Але це не означає, що східноєвропейці, які відчули в собі той порив, ту волю до життя і той полум'яний зв'язок зі своєю культурою, мають або перебудовуватися на великий імперський проект, або гасити в собі той вогонь, нарікаючи на несприятливу політичну ситуацію. І справа не в еміграції. Можна і в еміграції виконати своє призначення в рамках своєї рідної культури, можна і на рідній землі не справдити нічого.

Нарікати на незнання, на нерозуміння, на небуття малих націй з трибун такого зібрання, як це, давно вже стало загальним місцем. Але пробити глуху стіну небуття можливо тільки, якщо відмовитись від загальних місць, загальних слів, загальних думок, якщо стати незалежною особистістю, а не виявляти пристосуванство до духу Історії. Саме про це писав чи не найяскравіший інтелектуал Східної Європи, емігрант, до речі, Мілан Кундера у своєму романі «Безсмертя».

— It's not from Immortality, it's from Testaments Betrayed, — посміхаючись, виправив її Євген, який колись так і не знайшов в Америці недочитаного «Безсмертя» російською, то ж купив його англійською. Як і інші книжки того неординарного чеха.

Таня подякувала йому за виправлення, так, звісно, це з «Порушених заповітів», а не з «Безсмертя». Спочатку Таня збивалась, але потім забула, що в залі люди, і досить відомі, суворі судді емоційних молодих жінок. Вона навіть забула, що поряд він, хоча доповідь звернена до нього, того, кому колись освідчилася у коханні, чії перелякано забуті книжки вона поступово дуже уважно читала, щоб одного дня стати рівною йому.

— Гете казав: *Werde der du bist*, стань, ким ти є. Потім цю думку несамовито підхопив Ніцше. Це збігається з тим, що є ядром будь-якої релігії: збагнути своє призначення, що нелегко, а потім, що неймовірно тяжко, справдити це призначення. І зробити це можливо лише за умови, коли не боїтимешся, що не воздасться за життя і що забудеться після смерті!

Молодець, Таня! Хто міг би подумати? Це краще, ніж вийти заміж за генерала, героя вісімсот дванадцятого року!.. А як там, до речі, генеральський дім?

Тані бурхливо аплодували. Можливо, то були цинічні оплески кінцю пленарного засідання, після якого на всіх чекає розкішний ланч. Можливо, пристрасний голос молодої доповідачки трохи збурих це, загалом, передбачуване зібрання. Її вітали, їй тицяли візитівки, їй пропонували обговорити її доповідь після вечірнього засідання у приватній атмосфері. У барі або ще десь.

Перекладачам накрили окремо, тож він так і не побачив Тані в обід. Потім він перекладав на секції, Таня брала участь в іншій. Потім вечеряв із організаторами

у вузькому колі, де Тані не було. Звісно ж, перекладав більше, ніж їв і пив. Наступного дня перекладав на круглому столі в першу половину дня, а в другій було велике прийняття в губернатора острова Терсейра, де врешті зустрів Таню. Їм довго не давали поговорити. То робили компліменти Тані, то Євгенові, мовляв, він найкращий перекладач. Бурукова свіжо та оригінально жартувала, що зараз зателефонує Дуні, розповість про його чарівну знайому. Юкусаї питав у Євгена, де він чув його ім'я. Він відповів, що ім'я Юкусаї настільки вагомо присутнє в контексті, що джерело давно забуто. Але все-таки їм з Танею пощастило усамітнитися з келихами на широчезному підвіконні в коридорі.

— Дуже радий за тебе.

— А я безмежна вдячна тобі.

— За що, Таню?

— По-перше, за те, що не збездичив мене п'ятнадцять років тому.

— А я всі ці роки думав, що травмував тебе статевою відмовою.

— По-друге, я вдячна, що ти аж так перелякався, коли побив Володю, що втік і лишив свої книги! І Кундеру, і Ніцше, і підручники з німецької мови! Та й білінгву «Євгенія Онегіна» також.

— Стоп, Таню! Ти сказала: побив!!!

— А як іще сказати? Він кілька днів лежав у комі, потім вийшов із неї, але не впізнавав нікого, а потім ставало дедалі краще, а тепер уже давно все гаразд.

— Я всі ці роки жив із тягарем ненавмисного вбивства!

— Я їхала назад від станції з таким самим тягарем, мовляв, рятую тебе, а його лишила на мерзлій землі біля клуні, де саме тато зробив цементні сходи. Але Оля вже була біля нього.

— Оля біля Володі?

— Коли всі ми вийшли на подвір'я, ну, ти пам'ятаєш все те...

— Пам'ятаю, Таню, як таке забути?

— То саме тоді прямо на наш день народження принесли телеграму, яку зачитали вголос, що на тебе чекають в американському посольстві. Ніхто не сприйняв, ніби я рятую убивцю Володі, ні, я відвозила тебе на станцію, щоби ти встиг наступного дня до посольства США. А Оля второпала, що ти їдеш до Америки, тож одразу знову перемикнулася на Володю. Оля весь час сиділа біля нього, закинула тоді навчання. Потім знову пішла на другий курс, закінчила медучилище на рік пізніше.

— А як узагалі справи в «нашому» селі? — посміхнувся Євген.

— Оля і Володя одружились.

— І в них діти?

— Троє. Вони живуть у твоєму домі. Хоча Володя вже побудувався. Але вони ще не переїхали. Володя казав, що остаточно відійшов від травми голови саме у твоєму домі на кобищі.

— Давні коби знали, де варити своє зілля...

— До речі, той дім, то ж твоя власність. Ти приїхав би, розібрався зі своєю нерухомістю!

— Та хай вони собі там і живуть!

— Ні! Володя весь час відчуває, що живе не в себе. Вони скоро з'їдуть, і дім буде знову стояти порожній і руйнуватися, як це було до того, як у ньому оселився твій генерал, а це недобре. До речі, в північному крилі ніколи ніхто й не жив, і дітей туди не пускали, там завжди був музей.

— Музей?

— Генерала й тебе. Володя переніс туди всі записи, які робив генерал. Не піднялася рука все те вкинути в грубку.

— А я, до речі, хотів це якогось дня почитати...

— Якщо зберешся, воно чекає... Також Володя перетягнув до північної вітальні книжкову шафу генерала та його буфет, щоб не побити його розкішних сервізів з дарчими написами, які чекають особисто твоїх урочистих застіль.

— О Боже!

— Так! Там усі ті речі, яких ти тоді не забрав. І світлина якоїсь гарної жінки на столі.

— То перша дружина генерала.

— Правда? А я довго думала, чия то світлина... Там усе, як ти лишив: і книги, і програвач, і друкарська машинка на підвіконні...

— Тоді це й справді музей...

— І твоя шкіряна куртка на спинці стільця. І твої п'ять мільйонів купонів у супниці.

— Та чого ж ти їх не витратила на свій розсуд? Тоді ж це були гроші!

— Відразу по тому я не могла! Не могла їх навіть торкнутись. А коли змогла, вони вже не мали ніякої ціни, і їх ні на що не можна було обміняти.

У коридорі почулися кроки.

— Містер Самарські, ось де ви! Нарешті! Вас шукає мер! Прибув той, з Росії, необхідна ваша допомога!

Так-так, він і зараз на роботі, тож не має права розслаблятися, на відміну від учасників конференції. Євген поспішає до зали, бо прибув російський мільярдер, який щедро профінансував цю пишну учту духу, і він хоче поспілкуватися з організаторами. Очевидно, його перекладачі не впораються. Євген прощається з Танею, давши їй свою визитівку, але до Тані поспішає його син Мирослав зі словами «Guten Tag, Tatiana Mikaelivna!»

— Звідки ти знаєш її? — питає Євген сина в літаку на зворотному шляху.

— Вона викладала в нашій гімназії німецьку мову. І вела факультатив із німецької філософії.

Отже, Київ так і залишився великим селом, де на будь-якій вечірці, навіть поза Києвом, кияни зустрічають якщо не своїх знайомих, то знайомих своїх знайомих.

— А ти звідки її знаєш? — питає Мирослав.

— А я з нею тільки познайомився.

— А чому ж вона ще тоді, як була нашою учителькою, питала про тебе? Питала мене, чи не твій я син. Я сказав, що твій. А що, хіба ні?

— А чого вона раптом питала тебе про таке?

— Man! Ти мені дав своє прізвище! Чи ти забув?

Несуть їжу і напої. Мирослав замовляє вино:

— Red Wine, please!

— Ти ще малий пити вино, — каже Євген, імітуючи інтонації грізного батька й замовляючи собі віскі.

— Я ще не воджу автомобіля.

— А Таня у твої роки водила, — Євген не каже цього вголос. Але він зітхає, згадуючи, якою гарною жінкою стала Таня. Звісно ж, зараз він із задоволенням позалицявся б до неї. Але чи міг би він бодай на щось розраховувати? І взагалі, завершення давньої історії таки схвилювало його. І що більше минає часу, то більше хвилює. Було би перебільшенням говорити *про муки порив бурний*, але в ці хвилини він аж їсти не може. Хоча на авіарейсах найприємнішим є їжа, і він завжди радіє, що життя не змушує літати в літаках low cost, де не годують. Він намагається заспокоїтися, витягаючи смартфон, бо ж зараз не ситуація приймати снодійне. Він у бізнес-класі, значить у нього є Інтернет. Поки Мирослав наминає обід, Євген відкриває свою пошту.

Дорогий Женю!

У наших стосунках було все, як у незабутньому російському романі, крім листа Тетяни до Євгенія. Тож я виправляю цю помилку. Мій літак на схід увечері, а ти вже в дорозі на захід. Ми не домовилися тоді, в коридорі мерії. Отже, кілька рядків тобі навздогін. Я вдячна тобі за те, що ти не скористався з ідіотизму малої дівчинки. Я вдячна, що ти залишив у генераловому домі свої книжки. А поряд із ними й досі лежить пожовкле число газетки «Вестник огородника» з примітивною статейкою про Ніцше, на якій твоєю рукою написано російською «Вот дура». Скільки я тоді плакала! Не знаю, що сказала ворожка Дем'янівна тобі. А мені вона сказала, що саме ти складеш знаки моєї долі. І я щодня після школи приходила у твій дім і намагалася читати твої книжки. Вони мені не йшли, але я все одно читала, щоб одного дня зустріти тебе й не бути «дурою». Відсунула Ніцше, почала гортати «Безсмертя» Мілана Кундери, і мене вразило, що раптом знайшла там саме те, що ти вантажив моїм батькам про «докоітальне» кохання росіян. Мало не слово в слово. Отже, то були не твої думки. А значить, якщо читати книжки, можна буде згодом стати цікавою для тебе.

Але ж як можна було подолати страшну чорну книгу в двох томах, де був портрет чоловіка з великими вусами і палючими очима? По тому, як були зачитані сторінки, я побачила, що ти найбільше читав «Ессе ното». Той двотомник так і лежить на твоєму столі. А я й досі читаю ті тексти в інших виданнях, хоча, ти ж знаєш, Ніцше ніколи не можна дочитати до кінця.

А ще я вдячна тобі за ті слова, які ти крикнув мені, стрибаючи в потяг, коли ми обоє думали, що Володя загинув. Ти крикнув, що Оля згодом не влазитиме у двері. Це не зовсім так, але вона таки збільшилася вдвічі. Але вона все одно гарна, і Володя любить її.

А як метелик на її сідниці? Теж збільшився вдвічі? Чи вона, що *стала дітям добра мати і вірна мужеві жона*, його вивела? — відірвався від листа Євген і побачив, що син із задоволенням закінчив свій обід.

— Бери й мій, — каже він Мирославу, а сам повертається до листа.

Ти крикнув мені, що я буду гарною й розумною і ми зустрінемося серед Атлантики. Ти, може, забув, що сказав мені тоді. Але ти щиро хотів сказати дівчинці, яка рятувала тебе, щось добре, і сказав це з такою пристрастю, що все збулося, зокрема й Атлантика. Ти не передбачив майбутнього, ти навів його силою своїх слів. Спасибі тобі від щирого серця!

А де ж «кінець, перечитай боюсь?» Буває так, що текст пишеться заради останнього рядка, який поломініє на обрії вогняними літерами. А коли текст життя написано, той рядок виявляється вже непотрібним...

30 квітня — 17 червня 2012 року

Літературно-художнє видання
Євгенія КОНОНЕНКО
РОСІЙСЬКИЙ СЮЖЕТ
Роман

Відповідальна за випуск *Анетта Антоненко*
Редактори *Петро Коробчук, Григорій Латник*
Макет та художнє оформлення *Сашка Шевцова*

Видавець: ТОВ «Кальварія»
ДК №4669 від 23.12.2013
www.calvaria.org

Для листування:
anetta@calvaria.org

Збут Львів:
zbut@calvaria.org

КОНОНЕНКО Євгенія

К 42 Російський сюжет. *Роман.* — Львів: Видавництво Кальварія, 2014.
— 128 с.

ISBN 978-617-7192-05-2

Він молодий, розумний, добре освічений, має патріотичні почуття. Але в результаті непорозуміння змушений тікати з України. Бо він на рідній землі — зайва людина, «лишний человек».

Все в його житті чомусь складається за російським сценарієм. То доки тяжітиме над українцями фатум «російського сюжету»? Честь України, як завжди, рятує жінка...

Нова книга Євгенії Кононенко — про любов і про пошуки власної ідентичності, про призабуті обставини безтямного українського життя останніх років імперії та перших років незалежності і про можливість зустрічі серед Атлантики на протягах сьогоденного глобалізованого світу.

ББК 84 (4 Укр) 6-44